

ՌՈՒՐԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՐԿԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թի՛ 9

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՌՈՒՐԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՏՈՒՆ

ՌՈՒՐԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆԸ

ՌՈՒՐԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

Փարիզ - 1989

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՐԿԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թի՛ 9

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՏՈՒՆ

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆԸ

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

Փարիզ - 1989

**Ազգ մը իր հերոսներով կ'ապրի:
Ազգ մը, որ հերոսներ չունի, ապրելու իրաւունք չունի:
Ազգ մը, որ իր հերոսները կը մոռնայ, ինքն ալ մեռնելու
դատապարտուած է:**

* * *

**Ազգ մը իր առաջնորդներով միայն արժանի կ'ըլլայ ազգ
մը ըլլալու...**

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

**ԴԻՄՈՒՄ ԽՆԴՐԱՆՔ
ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՄԷՋ...**

**ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՏՈՒՆ**

Մեծ Եղեռնի զոհերէն՝ մեծատաղանդ բանաստեղծ - գրագէտ ու մտաւորական Ռուբէն Սեւակի Նիսաբնակ -Ֆրանսա- հարազատներէն Յովհաննէս Չիլիկիիբեան, Սփիւռքի հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէի նախագահութեան ուղղուած նամակով մը կ'առաջարկէ որ տարաբախտ գրողի անունով Տուն - Թանգարան մը ստեղծուի Երեւանի մէջ:

Ռուբէն Սեւակի եղբօրորդին իր եւ Սեւակի բոլոր մերձաւորներուն անունով տրամադրութիւն կը յայտնէ աջակցելու այդ Տուն - Թանգարանի ստեղծման, հայթայթելով նահատակ գրողին արխիւը, անձնական իրերը, իր եւ զանազան նկարիչներու կողմէ գծուած իւղաներկ պատանուներ, գրողին ու իր կնոջ միջեւ փոխանակուած նամակներ եւ դեռ ուրիշ «հարիւրաւոր մասունքներ, որոնց միակ արժանի տեղը Մայր Հայրենիքն է», շեշտուած է նամակին մէջ:

Ռուբէն Սեւակի անունով Տուն - Թանգարանի մը ստեղծման գաղափարը անկեղծ ու բարեմիտ սրտցաւորներէ կը բխի:

Տաղանդաւոր բանաստեղծի, հայու եւ մարդասէրի հարազատները կը կարծեն, թէ «Զոյգ Սեւակներ»ու գոյութիւնը հայ գրականութեան մէջ շփոթի ու թիրիմացութեան դուռ բացած է եւ կը շարունակէ տեղի տալ: Ռուբէնը Պարոյրի վերածելով ոչ թէ իր գրեթէ զարունին մէջ շիջած կեանքի մը նոր շունչ ու կենսունակութիւն հաղորդած է, այլ՝ ստուեր ձգած նոյնիսկ վաղամեռ տաղանդի մը յիշատակին վրայ:

Պէտք է ըսել, որ չափով մը արդարացի է այս դիտողութիւնը:

Միւս կողմէ ալ հարկ է շեշտել, ամէն թիւր մեկնաբանութիւն կանխելով, որ այս նկատողութեան մէջ արժէքի ու վաստակի թերագնահատման կամ գերագնահատումի միտում չկայ ամենեւին: Բոլորիս հարազատ 2 Սեւակներուն բնածին տաղանդ եւ հայկական քերթողութեան աստղահոյլին մաս կազմելուն ոչ ոք կրնայ դոյզն կասկած ունենալ: Ինչ որ պատահած է՝ զայն ակամայ ու անստապի վրէպ կարելի է սեպել, եւ այս մէկն ալ դարմանելու համար կ'առաջարկուի Ռուբէն Սեւակի Տուն - Թանգարան հիմնել Մայր Հայրենիքի մէջ: Նախաձեռնութիւն մը, որ այլապէս ալ, գնահատելի է: Առաջին Սեւակի յիշատակին վերարժարծուիլը որեւէ ձեւով երկրորդի արժէքին ուրացումը եւ

ոչ իսկ, դոյզն չափով, նսեմացումը պիտի ըլլայ: Ինչպէս որ, իսկութեան մէջ, երկրորդ եւ ոչ նուազ տարաբախտ ինքնաշարժի վթարի գոհ - Սեւակը, իր անուանակցութեամբ, ինքնութիւններու միջեւ որոշ - բայց ամէն պարագային ակամայ - շփոթ ստեղծելով հանդերձ, առաջինի մեծութենէն ու հմայքէն բան չէ պակսեցուցած:

Ստորեւ կը հրատարակենք մասեր Սփիւռքի - Կոմիտէի նախագահութեան հասցէագրուած նամակէն:

Դժուար է կասկածիլ անոր անկեղծութեան եւ հոն պարփակուած տրամադրութիւններուն բարի կամեցողութեան հետեւանք ըլլալուն: Ու կը խորհինք, որ Տուն - Թանգարանի մը ստեղծման գաղափարին ընդառաջելու համար ոչ մէկ անպատեհութիւն կայ: Ընդհակառակը, շատ անելի լաւ է որ արդէ՛ն իսկ Մայր Հայրենիքի մէջ բարձր գնահատուած մեծ բանաստեղծին թափառական ու ցանուցիր արխիւ-մասունքները ամփոփուին հարազատ հողի վրայ, իրենց յաիտենական հանգիստը գտնելով այնտեղ, գուրգուրոտ ձեռքերու մէջ: Ռուբէնի երազանքներէն մէկն ալ այդ եղած չէ՛ր:

«ԱՐԱՐԱՏ» ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ

6 Դեկտեմբեր 1985, Պէյրուիթ.

* * *

Կոմիտէի նախագահութեան հասցէագրուած դիմում - խնդրանքին գլխաւոր մասերը: Նամակը 16 Սեպտեմբեր, 1985 թուականը կը կրէ:

Սփիւռքահայութեան հետ

Մշակութային Կապի Կոմիտէի Նախագահին

Յարգելի Նախագահ,

«Այս նամակը ձեզի կ'ուղարկենք Ռուբէն Սեւակի հարազատներուն եւ մօտիկ ազգականներուն անունով:

Ինչպէս որ գիտէք այս տարի նահատակ բանաստեղծ՝ Ռուբէն Սեւակի ծննդեան 100-ամեակն է:

Հայրենիքի մէջ այս տարեդարձը յիշատակուեցաւ 19 Մարտ 1985-ին Երեւանի Գրողներու Միութեան մեծ դահլիճին մէջ:

Այս առթիւ մեր խորին շնորհակալութիւնները կը յայտնենք մեր սիրելի Խորհրդային Հայաստանի Պետութեան, Գրողներու Միութեան նախագահութեան եւ գրողներուն, ու բոլոր անոնց, որոնք այս յիշատակի օրը իրականացուցին:

13 Հոկտեմբեր 1985-ին ալ Ֆրանսայի Նիս քաղաքին մէջ, մեծ հանդիսութեամբ պիտի յիշատակուի Ռուբէն Սեւակի ծննդեան 100-ամեակը, իր երկու զաւակներուն ներկայութեամբ:

Այս առթիւ ձեզմէ կրկին կը խնդրենք, որ Հայրենիքն ալ իր ներկայացուցիչը ունենայ եւ մասնակցութիւնը բերէ, հերոս նահատակ

բանաստեղծ՝ Ռուբէն Սեւակի յիշատակին կատարուելիք հանդիսութեան, եւ Նիս ուղարկէ իր յարմար տեսած անձնաւորութիւնը:

Ռուբէն Սեւակ՝ իսկական մարդասէր եւ ընկերվարական բանաստեղծն է, որ իր կեանքին մինչեւ վերջը այս իտէալին հաւատարիմ է մնացած, վկայ՝ իր բանաստեղծութիւնները, իր պատմուածքները, եւ վկայ՝ իր հերոսային վախճանը:

Ռուբէն Սեւակ դեռ այն ատենէն տեսած է Դաշնակ Կուսակցութեան թուրք Իթիհատականներու եղբայրութեան վրայ յենող սխալ քաղաքականութեան վտանգները, եւ իր գրութիւններով հակառակած է այս քաղաքականութեան:

1920-էն սկսեալ, Մայր Հայրենիքը եւ հայրենի ժողովուրդը, գիտցած է գնահատել Ռուբէն Սեւակը: Յառաջդիմասէր լայն զանգուածներու սրտին խօսող բանաստեղծութիւնները եւ պատմուածքները, միշտ հրատարակուած են Մայր Հայրենիքի մէջ: Ռուբէն Սեւակի մասին Հայրենիքի մէջ հրատարակուած գիրքերը բազմաթիւ են. օրինակ՝

1955 - Երեւան, Եղիշէ Պետրոսեան - Ռուբէն Սեւակ, Երկեր:

1959 - Երեւան, Գէորգ Հատիտեան, Ռուբէն Սեւակ:

1965 - Երեւան, Եղուարդ Զրբաշեան, Ռուբէն Սեւակ:

1972 - Երեւան, Վ. Ա. Կիրակոսեան, Ռուբէն Սեւակ:

1985 - Երեւան, հրատարակութեան կը պատրաստուի Ալեքսանտր Թոփչեանի՝ Ռուբէն Սեւակի ամբողջական գործերը:

Այս երկար ցանկը ապացոյցն է Մայր Հայրենիքին եւ հայրենի ժողովուրդին գնահատանքին, Ռուբէն Սեւակի համար, եւ մենք, մեր խորին շնորհակալութիւնը եւ երախտագիտութիւնը կը յայտնենք Հայաստանի Պետութեան, Հայաստանի Ստաւորականներուն եւ Հայաստանի ժողովուրդին:

Այս առթիւ մեզի թոյլատրեցէք, որ ակնարկութիւն մը ընենք երեւոյթի մը մասին:

Մենք անկեղծ հաւատքը ունինք, որ Ռուբէն Սեւակի հանդէպ անիրաւութիւն մը կատարուած է, Սեւակ անունը ուրիշ բանաստեղծի մը տալով: Թերեւս առանց ուզելու, առանց հետեւանքները նկատի առնուելու, թերեւս բարի նպատակաւ, ինչպէս որ յարգելի պարոն Զարեանը մեզի ուղղած պատասխան նամակին մէջ մատնանշած է:

Պարոն Ռուբէն Զարեան՝ Աւետիք Իսահակեանի պատմած՝ Ռուբէն Սեւակի «Չանկրրի»ի մէջ ցուցաբերած հերոսական կեցուածքին տպաւորութեան տակ մնալով, ուզած է Ռուբէն Սեւակի յիշատակը յաւերժացնել, ուրիշ Սեւակ մը ստեղծելով, Պարոյր Ղազարեանէ, Պարոյր Սեւակ մը ստեղծելով:

Բայց արդիւնքը ի՞նչ եղած է:

Պարոյր Սեւակ անունը՝ ձեւով մը մոռցնել տուած է Ռուբէն Սեւակը:

Ռուբէն Սեւակի հանդէպ կատարուած այս անիրաւութեան մասին մեր ունեցած խոր համոզումով, վերջերս Պէյրութի «ԱՐԱՐԱՏ» թերթին մէջ, յօդուածաշարք մը հրատարակեցինք: Այս թերթերէն մէկ-մէկ օրինակ ձեզի կ'ուղարկենք առ ի գիտութիւն:

Շատ մօտ ատենէն, այս յօդուածաշարքը, գիրք ըլլալով պիտի հրատարակուի Փարիզի մէջ, աւելի ընդլայնուած եւ Ռուբէն Սեւակի բանաստեղծութիւններով հարստացած:

Դժբախտաբար այսօր, ինչ որ ալ ընենք այս սխալը սրբագրել կարելի չէ: Ինչպէս որ Ռուբէն Զարեան իր նամակին մէջ կ'ըսէ. «եղածը եղել է»:

Բայց, բայց դարմանել կարելի է. Ռուբէն Սեւակի եղբորորդին ըլլալու պատիւը եւ հպարտութիւնը ունենալով, Զեզմէ կը խնդրենք, որ մեր սիրելի Հայրենիքը Ռուբէն Սեւակի հանդէպ եղածը դարմանէր, Ռուբէն Սեւակի անունին յիշատակ Տուն - Թանգարան մը ստեղծելով:

Զեզ կրնանք վստահեցնել, որ Ռուբէն Սեւակի ազգականները պատրաստ են իրենց կարելիութեան չափով, ամէն տեսակ օժանդակութիւն ընել այս ծրագիրին իրականացման համար: Մենք պատրաստ ենք այս ՏՈՒՆ - ԹԱՆԳԱՐԱՆին նուիրելու 100ի մօտ հայ նկարիչներու պատուներ: Անոնցմէ զատ մենք մեր քով ունինք Ռուբէն Սեւակի արխիւին մէկ մասը, որ կրցանք փրկել Պոլսոյ դժոխքէն:

Ասոնց մէկ մասը նշենք՝

- 1.- Ռուբէն Սեւակի ձեռամբ գծագրուած նկարներ:
  - 2.- Ռուբէն Սեւակի ձեռամբ «Զանկերի»ի աքսորավայրէն իր կնոջ գրուած քսան հատ բացիկ - նամակներ, որոնց արժէքը, պատմական արժէքը՝ շատ մեծ է:
  - 3.- Ռուբէն Սեւակի կողմէ իր կնոջ եւ այլ անձերու գրուած հարիւրաւոր նամակներ:
  - 4.- Ռուբէն Սեւակի կողմէ իր կնոջ եւ այլ անձերու գրուած հարիւրաւոր բացիկ - նամակներ:
  - 5.- Իր անձնական իրերէն մէկ մասը:
  - 6.- Ռուբէն Սեւակի կողմէ քաշուած մեծ թիւով նկարներ:
  - 7.- Ռուբէն Սեւակի պատկանող մեծ թիւով նկարներ:
  - 8.- Ռուբէն Սեւակի պատկանող գիրքեր, թերթեր, եւայլն:
- Կարճ խօսքով, Ռուբէն Սեւակի պատկանող հարիւրաւոր մասունքներ, որոնց միակ արժանի տեղը՝ Մայր Հայրենիքն է:

Յարգելի Նախագահ,

Ռուբէն Սեւակի իտէալն էր՝ Արդարութեան, Հաւասարութեան վրայ հիմնուած աշխարհ մը, եւ հայու վայել Հայրենիք մը:

Այսօր Ռուբէն Սեւակի իտէալը իրականացած է, իր վերածնած Հայրենիքով:

Եւ մենք, մեր վերածնած Հայրենիքէն կը խնդրենք որ Հայրենիքի սիրոյն, նահատակուած Ռուբէն Սեւակի անունը, Հայրենիքի մէջ յաւերժանայ, Ռուբէն Սեւակի անունին՝ ՏՈՒՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆով մը:

Խորին շնորհակալութիւններով,
Ի դիմաց Ռուբէն Սեւակի հարազատներուն
եւ մօտիկ ազգականներուն՝
Ռուբէն Սեւակի եղբորորդին՝
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՍՓԻՌ-ՔԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԷ

Երեւան՝ 20-12-1985

Պր. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ - ՆԻՍ

Յարգարժան բարեկամ,

16-ը Սեպտեմբերի թուակիր նամակը, ներփակուած նիւթերի հետ միասին, Դեկտեմբերի կէսերին միայն անցաւ մեր ձեռքը: Խնդրում ենք ներել պատասխանն ակամայ ուշացնելու համար:

Սփիւռքահայ մամուլից տեղեակ էինք արդէն, որ Հոկտեմբերի 13-ին Նիսում մեծ հանդիսութեամբ նշուել է Ռուբէն Սեալի ծննդեան 100-ամեակը:

Ինչպէս գիտէք, Մարտ ամսին Հայրենիքում նոյնպէս հանդիսութիւններ էին կազմակերպուել անուանի բանաստեղծի յորելեանի առիթով:

Հայրենի կառավարութեան եւ ժողովրդի բարձր գնահատանքի ապացուցն է նաեւ այն, որ 1955 թուականից սկսած, մի քանի անգամ հրատարակուել են Ռ. Սեալի գործերը, եւ այժմ էլ հրատարակութեան է պատրաստ նրա ամբողջական գործերի հաւաքածուն:

Մեզ համար հասկանալի է, անշուշտ, Ռուբէն Սեալի անունը Հայրենիքում յանդիմանաբար տեսնելու Ձեր՝ բանաստեղծի հարազատներիդ ջերմ փափագը: Հաւանաբար տեղեակ չէք, սակայն, որ Եղիշէ Զարեանցի անուան գրականութեան եւ արուեստի թանգարանում մեր բոլոր անուանի գրողների, այդ թում նաեւ Ռուբէն Սեալի, անուններով յատուկ բաժիններ կան:

Ձեր նամակում թուարկուած իրերն ու նիւթերը, եթէ, անշուշտ, յարմար նկատէք նուիրել, կը յանձնուեն թանգարանին՝ ապահովաբար պահելու եւ ցուցադրելու նպատակով:

Մենք նոյնպէս կարծում ենք, որ Ռուբէն Սեալին, եւ ոչ միայն նրան, այլ նաեւ մեր միւս անուանի մտաւորականներին պատկանող թանկագին մասունքների միակ արժանի տեղը Մայր Հայրենիքն է:

Ընդունեցէք Նոր Տարուայ մեր ջերմ շնորհատրանքներն ու քաջառողջութեան լաւագոյն մաղթանքները:

**Յարգանքներով՝ ԿՈՄԻՏԷԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝
Կ. ԴԱԼԼԱՔԵԱՆ**

* * *

Ինչպէս կը տեսնէք, մեր գրած 15 Սեպտեմբեր 1985 թուակիր նամակին՝ երեք ամիս ետք պատասխանուած է Պրն. Կ. Դալլաքեանի կողմէ:

«Կ'ըսեն թէ քաղաքականութիւնը՝ շատ բան ըսելով, ոչ մէկ բան չըսելու ճարպիկութիւնն է»:

Յարգելի Պրն. Դալլաքեան մեր նամակին մէջ հարց տուած նիւթերէն ոչ մէկուն պատասխան կուտայ:

Յաւելուած՝ Պրն. Կ. Դալլաքեան մեր ըսածները մեզի կը կրկնէ, եւ մեր գիտցածները մեզի կը սորվեցնէ:

* * *

Այս վիճակին մէջ, մեզի կը մնար, մեր կարելիութիւններով Նիսի մէջ Ռուբէն Սեալի անուան Յիշատակի Տուն մը ստեղծել:

* * *

Եւ այդպէս ալ եղաւ:

ՌՌԻԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՏՈՒՆ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐԱՍՐԱՀ

13-8-1986-ին Côte d'Azur / Cagnes-sur-Mer-ի մէջ, Ռուբէն Սեւակի Անուան Յիշատակի Տուն եւ պատկերասրահին բացումը կատարուեցաւ՝ Նիսէն, Մարսէլլէն, Լիոնէն, Փարիզէն եւ սփիւռքի զանազան քաղաքներէն եկող հայրենակիցներու ներկայութեամբ:

Ռուբէն Սեւակի Յիշատակի Տան մէջ կը ցուցադրուին Ռուբէն Սեւակի պատկանող մասունքները՝ «իր անձնական արխիւր, նամակները, իր կողմէ գծագրուած պատկերները, գիրքերը, եւայլն:»

Ռուբէն Սեւակի Անուան Պատկերասրահին մէջ կը ցուցադրուին 1856-էն մինչեւ մեր օրերու հայ նկարիչներու պատկանող երկու հարիւրէ աւելի պաստառներ:

(AIVAZOVSKI / A. GURDJIAN / M. GIVANIAN / W. MAHOKIAN / E. CHAHINE / A. CHABANIAN / J. ALHAZIAN / HERAUT (H. TEKEYAN) / S. KATCHADOURIAN / CH. ATAMIAN / ARIEL ADJEMIAN / M. GULBENKIAN / L. AZNAVOURIAN / K. BEDIKIAN / P. TOPALIAN / CARZOU / Z. MOUTAFIAN / J. PALAMOUDIAN / A. BERBERIAN / KHOUBETZIAN / ELIBEKIAN / HOUNANIAN / H. HAGOPIAN / R. JERANIAN / PAPAZ / J. IHMALIAN / S. SALERIAN / P. GANATCHIAN / TCHERKEZIAN / V. HAZIRIAN / ANTOYAN).

* * *

Այն հայրենակիցները, որոնք իրենց Côte d'Azur գտնուած շրջանին, կը փափաքին Ռուբէն Սեւակի Անուան Յիշատակի Տուն եւ Պատկերասրահը այցելել, կրնան ժամադրուիլ հեռաձայնելով հետեւեալ թիւին՝

HOVHANNÈS CILINGIRIAN

Domaine du Loup — Le Verdon B

06800 Cagnes-sur-Mer / Côte d'Azur / FRANCE

Tél.: (33) 93 20 17 29

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆԸ

**ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ,
ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆԻՆ, ՀԱՅ ՍՓԻՒՌԻ ԱԽՏԻՆ
ՈՒ ԶԱՅՆ ԴԱՐՄԱՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑԻ ՄԱՍԻՆ**

Նիւ Ծրբգիի (Մ. Նահանգներ) Հայկական Ռատիոյի տնօրէն՝ Վարդան Ապտօ, Օգոստոս 1988-ին այցելելով Նիւ, ունեցած է հարցազրոյց՝ Ռուբէն Սեւակի եղբորորդուն՝ Յովհաննէս Զիլինկիրեանի հետ, որ այս առթիւ յուզած է ժամանակակից ու հայութիւնը տազնապեցնող կենսական խնդիրները, կատարելով ճշգրիտ ու խորաթափանց ախտաճանաչում եւ առաջադրելով նոյնքան ճիշդ ու ազդու դարման:

Կը հրատարակենք սոյն շահեկան եւ ուսանելի հարցազրոյցը՝ զայն յանձնելով մեր ընթերցողներու մասնաւոր ուշադրութեան, գնահատելով անկեղծութիւնը հեղինակին, որուն ջոյուտ դիտողութեանց մէջ չկայ ոեւէ մէկը վիրատրելու միտում, այլեւ՝ հոն պէտք է տեսնել սրտցաւ հայու մը դառնութիւնը միայն, ափսոսանքը:

Աւելցնենք, որ հոն արտայայտուած հիմնական մտքերը լիովին կը զուգորդուին ու կը նոյնանան մեր օրկանի սկզբնունքներուն հետ եւ կը կազմեն Հայկական Դատի հետապնդման միակ ճիշդ, գործնական ու օգտաբեր գաղափարախօսութիւնը, լուծումի ուղին:

ԽՄԲ. «ԱՐԱՐԱՏ»Ի
ՊԷՅՐՈՒԹ

ՀԱՐՑՈՒՄ.- Պրն. Չիլինկիրեան, ուրախ ենք որ երկար ատենէ ծրագրուած այս հանդիպում-գրոյցը, հայ գրականութեան պատկառելի դէմքերէն՝ Ռուբէն Սեւակի ու հայ-սփիւռքի ներկայ խնդիրներուն շուրջ, իրականացած է:

Մեր գրոյցին մէջ խորանալէ առաջ, կրնա՞ք մեզի պարզել, թոուցիկ ակնարկով մը, նախատեղեւոնեան շրջանի կացութիւնն ու Ռուբէն Սեւակի ծննդավայրի պայմանները:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ա. համաշխարհային պատերազմը պատե՛հ առիթ եղաւ, որ փանթուրքիստները գործադրութեան դնեն իրենց հայաջինջ ծրագիրը: Աքսոր ու ջարդ սկսան հայկական բնաշխարհի բովանդակ տարածքին: Միայն որոշ, հազուագիւտ վայրեր «խնայուեցան»: Այս ալ իր պատճառը ունէր անշուշտ:

Սիլիվրի այս վերջիններու շարքին էր: Սիլիվրիի նահանգը ջարդ չկազմակերպուեցաւ: Գիտէք որ Սիլիվրին մեր նախնիքներուն, Ռուբէն Սեւակի ընտանիքին ապրելատեղն է: Շրջանը կը գրաւէ Պոլիսը: Յաւելուած ուրիշ նահանգ մը կայ՝ Իզմիրը: Այս երկու տեղերը աքսոր չեղան: Եւրոպացիներուն աչքին տակն է ըսելով: Ուրեմն Սիլիվրի մաս կը կազմէր Իսթանպուլի, 70 քլմ. հեռաւորութեամբ, Թրակիոյ կողմը, եւրոպական մասին վրայ:

Թրքական «ճարպիկութեամբ», շրջանին նահանգապետը – Թրքական բնորոշումով՝ քայմաքամ – օգտուեցաւ առիթէն: Ան չյայտնեց շրջանի հայ բնակիչներուն, որ իրենք աքսորէն փրկուած են: Ընդհակառակը, կարգ մը հարուստներու միջոցաւ լուր ղրկեց, թէ տեղացիները եթէ աքսոր երթալ չեն ուզեր, «ինծի երկու հազար հնչուն ոսկեդրամ պիտի տան»: Եւ այս դրամը կը ժողվուի ու կը բերուի որ չերթան: Մինչդեռ, բոլորովին անտեղի կանխազգուշութիւն էր ասիկա, որովհետեւ Սիլիվրին արդէն աքսոր պիտի չերթար, քանի որ Պոլսոյ մօտ էր:

Իսկապէս ալ հայութիւնը չաքսորուեցաւ այդ տեղէն:

Սեւակի պարագան տարբեր էր: Քանի որ Սեւակ, այդ շրջանին Պոլիս կը գտնուէր, հոն հաստատուած եւ Ապրիլ 24-ին ձերբակալուած մտաւորականներուն մաս կազմելով, ղրկուեցաւ Չանդըրի:

Հիմա հարցը սա է, որ այս մեր ձեռքը մնացած «Թափունները», այսինքն կալուածատիրական թուղթերը Սեւակի ընտանիքին, ի՞նչ արժէք կը ներկայացնեն...

Թուրքերը վերստին գրաւեցին Թրակիան եւ եկան իրենց նախկին տեղերը: Յոյները փախան դէպի Յունաստան: Թուրքերը վերագրաւեցին Սիլիվրին եւ Պոլիսը: Այս շրջանին հայ ընտանիքները, Սիլիվրիի մէջ եղողները, որոնք՝ ինչպէս ըսինք՝ չէին ենթարկուած աքսորի, ամէնքն ալ փախան վախերնէն, Պոլիսը աւելի ապահով նկատելով: Որով այնտեղ լքուած բոլոր կալուածներն ու գոյքերը փախստական հայերուն, ինչպէս նաեւ Անատոլիայի մէջ հայոց բոլոր ունեցածները, Թրքական օրէնքի համաձայն, մէկ-երկու տարի ետք «լքուած գոյք» նկատուելով պետականացուեցան եւ յետոյ ալ առանձին թուրքերու տրուեցան: Եւ մեր

ձեռքը մնացին միայն այս փաստաթուղթերը, որոնցմէ շատ կան հայերուն ձեռքը եւ որոնք, այսօր, միայն պատմական արժէք ունին մեզի համար, այլեւ որեւէ արժէք, իրական արժէք չեն ներկայացներ այսօրւան Թուրքիոյ օրէնքներուն պատճառով: Այս փաստաթուղթերէն բոլոր հայերը ունին: Ոմանք կը շարունակեն պահել: Ուրիշներ իրենց ունեցածը նետած են զգուելով, խորհելով որ անոնք բանի պիտի չծառայեն այլեւս, զիրենք որեւէ տեղ պիտի չհասցնեն:

Մենք պահած ենք մեր ունեցածները, նկատելով որ՝ անոնք Սեւակի ընտանիքին ժառանգին մաս կը կազմեն եւ ապագային, թերեւս մէկը օգտագործել ուզէ այս բաները, Սեւակի ընտանիքին ունեցածները դասաւորելու համար: Չեմ գիտեր...

Հ.- Պրն. Չիլիկիրեան, ասիկա գոնէ ինձի համար առիթ մըն է, քանի որ ես, անձամբ, այս պտոյտիս ընթացքին, մօտէն ծանօթացայ Ռուբէն Սեւակին, որ ձեր հօրեղբայրն է: Մեզմէ շատեր չեն իմացած Սեւակի կեանքի մասին, իր ընտանիքին մասին, փորձառութիւններուն մասին, գրութիւններուն մասին: Ես այս առիթի կ'ուզէի լսել ձեզմէ՝ ձեր մեծ հօր մասին: Ի՞նչ կը յիշէք անոր մասին: Ի՞նչ կրնաք ըսել մեզի... այդ տեղէն սկսիք:

Պ.- Բնական է ես, նկատելով որ 1924-ի Սեպտեմբերին ծնած եմ, տուեալներ չունիմ, «տիրէքթ» տուեալներ: Մինչեւ որ մարդ իր հասունութիւնը գտնայ, բնական է որ, գոնէ նուազագոյնը՝ քսան տարի մը անցնելու է: 1944-ին երբ արդէն գիտակից եղանք այս բաներուն, շատ ուշ էր: Մնացողները այդ շրջանէն շատ քիչ էին: Սեւակի հայրն ու մայրը մահացած էին: Հայրը՝ 1920, իսկ մայրը՝ 1935-ական թուականներուն մահացան:

Հ.- Ի՞նչ գործ կ'ընէր եւ քանի՞ զաւակ ունէր:

Պ.- Երկաթագործ էր: Վեց զաւակներէն մէկն էր Ռուբէն Սեւակը: Չորս մանչ եւ երկու աղջիկ էին անոնք, որոնցմէ ոչ մէկը ողջ է այսօր: Ամէնքն ալ մահացած են:

Հ.- Սեւակ ո՞ր դպրոցը յաճախեց եւ ի՞նչպէս կրցաւ Լոզան անցնիլ այդ օրերուն, երբ բաւական դժուար էին պայմանները:

Պ.- Այո, պայմանները դժուար էին... բայց նկատելով որ ինք, սկզբնական շրջանին Սիլիվրիի Ազգանագեան վարժարանը յաճախեց, ատկէ ետքը հայրը զինք ղրկեց շատ ծանօթ դպրոց մը եղող Պարտիզակի՝ Պոլսոյ շրջակայքը գտնուող անուանի ամերիկեան վարժարանը: Մէկ քանի տարի հոն յաճախելէ ետք, վերադարձաւ աւելի բարձր ուսում առնելու համար: Որովհետեւ Պարտիզակի դպրոցը ամբողջական գոլէճ մը չէր, նախակրթարան մըն էր միայն, ուստի ան անցաւ Ռեթէոս Պէրպէրեանի հիմնած՝ «Պէրպէրեան Գոլէճ»ը, Սկիւտարի հոչակաւոր գոլէճը, որ ամբողջ հայութեան տուաւ նոր սերունդ մը, տարբեր կեց-լածքով, որ այսօրուան մեր մտաւորականները ստեղծեց ձեռով մը: Ռուբէն Սեւակ, մինչեւ 1905-ը մնաց հոն ու աւարտեց այդ դպրոցը: Վկայականաբաշխման հանդէսի ատեն, ինք եղաւ աւարտական դասա-

րանի անունով արտասանողը «հուսկ բանք»ի մը, որ տաղաչափեալ կտոր մըն էր գրեթէ եւ որ ուղղուած էր բոլորին, տպաւորելով ունկնդիրները:

Անոնց առաջինը, ինքը՝ Ռեթէոս Պէրպէրեանն էր, որ շատ կը գնահատէր Ռուբէն Սեւակը եւ ուզեց զինք ղրկել Եւրոպա, որ աւելի զարգանայ, արժեւորուի ու աւելի օգտակար ըլլայ հայութեան: Եւ ատոր համար ալ, այդ շրջանի Պատրիարքին՝ Ամեն. Օրմանեանի օգնութեամբ, Սեւակ Լոզան ղրկուեցաւ: Անշուշտ, այս մեկնումին համար՝ կանխաւ առնուած պէտք էր ըլլար Սեւակի հօր հաւանութիւնը: Եւ հայրը իր համամտութիւնը տուաւ: Դուք իմացաք անոր՝ Սեւակի քրոջ վկայութիւնները հաստատող, որ հայրը դժուարութեամբ իր հաւանութիւնը տուած է: Ան գիտէր հարկաւ, որ Եւրոպա գացող տղայ մը, շատ դժուար կրնար իր արմատներուն վերադառնալ, եւ կրնար կորսուիլ ալ այդտեղ, պայմաններու բերմամբ: Այո, Սեւակ այնտեղ չկորսուեցաւ, Եւրոպայի մէջ. բայց խորքին մէջ, իր հօր համար ան կորսուած մըն էր՝ սկսած այդ օրերէն՝ նուիրուած ըլլալով ազգին: Նուիրում՝ որ յանգեցաւ 1915-ի եղերական վախճանին: Հայրը իրաւունք ունէր...:

Եւ Սեւակ այդ շրջանին՝ 1905-ին գնաց Զուիցերիա եւ գրեթէ մինչեւ 1914, տասը տարի, ապրեցաւ հոն, այնտեղ անցուց՝ կարելի է ըսել՝ իր բուն կեանքը, որովհետեւ «էվոլիւսիոն»ի շրջանը հոն ունեցաւ՝ 1905-ին, Եւրոպա գացած ատեն, ըսել է՝ երբ 19-20 տարեկան էր հագիւ: Մինչեւ 29 տարեկանը հոն ապրեցաւ: Այդտեղ է որ խմորուեցաւ, այդտեղ իր գրական-ստեղծագործական բեղուն շրջանը բոլորեց, մշակութային գործունէութիւն տարաւ, հոն գրեց իր առաջին գիրքը՝ որ հրատարակուեցաւ 1910-ին, Պոլիս:

Հ.- Հետաքրքրական է այստեղ յիշել, թէ ինք բժիշկ էր, բայց նոյնքան եւ աւելի՝ բանաստեղծ: Թէեւ կան այս մէկը չգիտցողներ...

Պ.- Հարցը սա էր՝ թէ Ռուբէն Սեւակ բանաստեղծ էր, բնական է, բայց բանաստեղծ ըլլալէ աւելի, ինծի համար ան մտածող մըն էր խորքին մէջ, մտածող մը: Բանաստեղծներ շատ ունինք, բայց մտածողներ՝ քիչ, իսկական իմաստով եւ մանաւանդ՝ շատ քիչ ունինք թէ՛ բանաստեղծ եւ թէ՛ գիտութեան մարդ: Գիտենք, թէ բժշկական ուսումը թեթեւ գործ մը չէ եւ մանաւանդ եօթ երկար տարիներու ուսումնառութիւն պահանջող բան մըն է... եօթ տարի... այն ալ Լոզանի մէջ մանաւանդ, եւ վերջապէս՝ Փրանսերէնը իր մայրենի լեզուն չէր եւ բնական է, որ եւրոպական լեզուի մը տիրանալ պէտք էր, բժիշկ ըլլալու համար: Անկէ ետք ալ՝ գիտութեան լեզուն սորվիլ պէտք էր: Վերջապէս, այս եօթ տարիներու կեանքը, որ ինք հոն ապրեցաւ, պարզ մահկանացուի մը համար միայն իր գիտութեան, իր դասերուն տրամադրելի շրջան մը պէտք էր ըլլար. Սեւակի բնածին կարողութիւնները առիթ տուին իրեն, որ ինք, միաժամանակ, թէ՛ բժշկական ուսման եւ թէ՛ գրականութեան հետեւի, լեզու մշակէ, ծառայէ արուեստին՝ իր տաղանդովը: Յաւելուած ուրիշ բան մը կայ Ռուբէն Սեւակի կեանքին մէջ, որ այնտեղ, ան հանդիպեցաւ գերմանացի աղջկայ մը, որ ուսանելու եկած էր տեղւոյն Գեղարուեստից - Պօզար - վարժարանը: Վերջապէս՝ սէրը կոյր է միշտ, ըսենք՝ ընդ-

հանրապէս բան չի ճանչնար: Եւ սակայն Սեւակ, շատ հայրենասէր եւ ազգասէր անձնաւորութիւն մը ըլլալով, այս պարագան պարտ էր չմոռնալ, հայ կողակից մը պէտք էր ընտրէր իրեն համար: Սակայն, ինք սիրահարուեցաւ այս աղջկան եւ անոր հետ ունեցած սիրաբանութիւնները, սիրահարութեան շրջանը շատ երկար տեւեցին:

Աղջկան գերմանացի հայրը երբ իմացաւ այս մասին, իր աղջիկը հայու մը հետ կը սիրաբանի, սիրահարած էր հայու մը, անմիջապէս աղջիկը իրենց մօտ՝ գերմանական էրֆուրտ քաղաքը կանչեցին, ուր կը բնակէին իրենք: Եւ այս պատճառաւ շատ դժուար օրեր սկսան Սեւակի համար՝ հեռու իր սիրահարէն, եւ աղջիկն ալ նմանապէս՝ հեռու իր սիրածէն: Տագնապալից շրջան մը անցուցին երկուքն ալ: Վիճակը տառապալից եղաւ թէ՛ աղջկան եւ թէ՛ Սեւակի համար եւ ասոնց միջեւ փոխանակուած մեծ թիւով նամակներ ու բացիկներ, որոնք մեր մօտն են այսօր, կը կազմեն ապացոյց անոնց անցուցած ծանր, դժուար օրերուն, Սեւակին ու իր սիրածին համար:

Հ.- Պրն. Զիլինկիրեան՝ գիտենք որ Վահան Թէքէեան ջարդէն ազատուած էր, որովհետեւ Երուսաղէմ կ'աչցելէր այդ օրերուն: Հետաքրքրական է որ Ռուբէն Սեւակ, պատերազմը չսկսած երկու ամիս առաջ վերադարձաւ Պոլիս: Ինչո՞ւ վերադարձաւ Պոլիս այդ օրերուն:

Պ.- Երկու ամիս առաջ վերադարձաւ, որովհետեւ ինք՝ հակառակ որ գերմանացիի մը հետ ամուսնացած էր, երբեք երկրէն դուրս ապրելու, հայ ժողովուրդէն հեռու մնալու մտայնութիւնը չունէր: Հակառակ որ հոն՝ Զուլիցերիոյ մէջ, իբր բժիշկ հաստատուելու եւ աւելի լաւ պայմաններով ապրելու կարելիութիւնը ունէր Սեւակ:

Հ.- Երբ ինք երկիր վերադարձաւ, ունէ՞ր երկու զաւակները:

Պ.- Ոչ. մէկ զաւակը՝ Լեւոնը Լոզան ծնած էր եւ անկէ ետք, երկրորդ զաւակը՝ Շամիրամը Պոլիս ծնաւ, իրենց վերադարձէն ետք: Այսպէս է իրականութիւնը, որովհետեւ Տիկին Սեւակ Շամիրամով յղի էր, երբ Սեւակ ամուսնու վերադարձաւ Պոլիս: Եւ ասկէ ամիս մը ետք ծնաւ երկրորդը: Դժուար ճամբորդութիւն մը եղած պէտք է ըլլայ: Եօթ-ութ ամսու յղի կին մը Պոլիս վերադառնայ այդ օրերուն շոգենաւով կամ գնացքով, ճշգրիտ չեմ գիտեր, բայց կը կարծեմ շոգենաւով վերադարձած են, եւ այս՝ դիւրին չէր:

Հ.- Ռուբէն Սեւակ նահատակուեցաւ 26 Օգոստոս 1915-ին, տարի մը կամ պակաս Պոլիս փոխադրուելէ ետք: Այդ ժամանակաշրջանին մէջ ի՞նչ փորձառութիւններ ունեցաւ ան, որ պէտք է յիշուի:

Պ.- Շրջանի փորձառութիւններուն մասին ըսեմ այն, որ Պոլիս վերադառնալուն պէս, ինք հայ համայնքներուն մէջ, հայ գրական շրջանակներու մէջ մտաւ: Իր տունը, բնակած տունը, որ Բանկալթիի շրջանը կը գտնուէր, բոլոր մտաւորականներու հաւաքման կեդրոն դարձաւ: Հոն կը մէկտեղուէին Դ. Վարուժան եւ ուրիշներ: Յակոբ Օշականի վկայութիւնը կայ այս մասին, թէ ինչպէս անցած են այդ օրերը, հաւա-

քոյթները: Ասկէ դուրս՝ ինք ծառայած է իբր բանախօս-դասախօս շատ մը դպրոցներու մէջ: Շատ հետաքրքրական է այստեղ նշել մանրամասնութիւն մը: Հոս՝ Ֆրանսա, ծանօթացայ Տիկ. Համբրկեանի: 80-ը անց, մեծ տարիք ունեցող տիկին մըն է, որ ներկայ եղած է 1914-ի էսայեան վարժարանի մէջ Սեւակի մէկ բանախօսութեան: Ան կը վկայէ որ աղջիկներ, երիտասարդուհիներ մեծ սէր ունեցած են Սեւակին հանդէպ, ոչ միայն իր մտաւորական կարողութեանց, այլեւ իր գեղադէմ տեսքին, շարժումներուն եւ շատ հրապուրիչ լեզուին հանդէպ:

Ինչպէս ըսի՝ այս տիկինը ներկայ եղած է բանախօսութիւններէն մէկուն եւ այդ տպաւորութիւններու տակ, ինք մեզի անգիր արտասանեց, այդ օրերու յիշողութեանց վրայ յենելով, իր միտքը պահած մէկ բանաստեղծութիւնը Սեւակին, շատ տպաւորիչ ձեւով, որուն խորագիրը բանաստեղծութեան՝ «Պատասխանը» է:

Ես ալ, իմ կարգին, արձանագրեցի իր արտասանութիւնը: Պատկերացուցէք՝ 85 տարեկան կին մը կ'արտասանէ անգիր, առանց «թեքսթի», իր մտքին, յիշողութեան մէջ արմատացած Սեւակի մէկ բանաստեղծութիւնը, զոր ինք լսած եւ մտքին մէջ դրոշմած է էսայեան վարժարանի մէջ, Սեւակի ըրած մէկ բանախօսութենէն, անկէ անջնջելի տպաւորութիւններ քաղելով:

Թէ ողիկ ալ հիացական կը վկայէ Սեւակի կարողութիւնները, գրելով՝ - իրմէ մէջբերում մըն է ասիկա, քաղուած՝ «Ամէնուն Տարեցոյցը»էն. «Աթէնա իմաստութեան շիրք դրած էր անոր ուղեղին մէջ, Էսկիլասպ՝ բժշկութեան խորհուրդը, Հերմէս ալ՝ կայծը պերճախօսութեան...»:

Այո, այժմ հարց տանք, թէ ինչո՞ւ Ռուբէն Սեւակ վերադարձած էր Պոլիս: Ինչպէս ըսի՝ միշտ իր մտքին մէջ կար՝ վերադառնալ եւ ծառայել ժողովուրդին: Եւ այդ վերադարձէն ետք, իրապէս ալ, ինք շատ մեծ ժողովրդականութիւն գտաւ, եւ իր խօսելու կարողութեամբ, իր բժշկական կարողութիւններով, ձեռքէ ձեռք խլուեցաւ, մանաւանդ իր բանաստեղծութիւններուն համար: Ինչպէս որ առջի օր լսեցիք՝ իր քոյրն ալ կը վկայէ, թէ ո՛ր աստիճան սիրուած էր Սեւակ, Պոլսոյ դպրոցական եւ մտաւորական շրջանակներուն մէջ:

Հ.- Պրն. Չիլիկիթեան՝ Ռուբէն Սեւակ իբրեւ հայ մտաւորական անհատակուեցաւ, չփոխելու համար իր անունը: Եւ կարեւոր է այստեղ շեշտել, որ ինք առիթ ունէր ազատուելու այդ ճակատագրէն: Կրնա՞ք մեզի տալ պատմութիւնը իր կեանքին մէկ կարեւոր մանրամասը կազմող դրուագին, որ զինք կ'առնչէ թուրք ընտանիքի մը, որուն աղջիկը բուժած էր ինք:

Պ.- Նախ կատարեմ նշում մը, որ բնաւ անտեղի չէ: Սեւակի մասին այստեղ ըսուածները ենթադրական խօսքեր չեն, նկատելով որ իր մասին վկայութիւններ եղած են նախ՝ Գրիգորիս Պալաքեան Արքեպս.ի կողմէ, որ իր «Հայ Գողգոթայ»ի Ա. հատորին մէջ մատնանշած է այս պարագան: Երկրորդը՝ այս մասին կը վկայէ Միքայէլ Շամտանձեանը, իր «Յուշարձան Ապրիլ 24-ի» հրատարակութեան մէջ, լոյս տեսած 1919-ին՝ Պոլիս, որով ան կուտայ այդ շրջանի պատմութիւնը: Արամ Անտոնեանը նմանապէս կը վկայէ Ռուբէն Սեւակի, Դանիէլ Վարուժանի եւ այլոց

մասին: Յաւելուած չորրորդ մը կայ, որ կարեւոր է, Յովհան Ժ. վրդ. Կարապետեան, «Ձուարթնոց» թերթին մէջ՝ 1957-ին, Սեւակի հետ ունեցած արտորավայրի պատմութիւնը կուտայ: Այս բոլոր պատումներուն հասարակաց գիծը այն է, որ Սեւակ չէ ենթարկուած յուսախաբուութեան: Ընդհակառակն, իր եւ ընկերներուն հոգեկան կորովը բարձր պահելու համար, ինք ամէն ջանք թափած է, եւ իր բոլոր բախտակիցներուն երդում ընել տուած է, որ պիտի չընկճուին: Յատկապէս անոնց՝ որոնք հոգեվիճակի տկարութիւնը կասկած կուտար իրեն: Անոնց ինք երդուել տուաւ, որ պիտի չտկարանան թուրքին դէմ, տեղի պիտի չտան անոնց ճնշումներուն առջեւ: Այդ տեսակէտով՝ իր կեանքը այստեղ, շատ հերոսային կեանք մը եղած է ձեւով մը, նկատելով, որ իր ապրած շրջանին, ուզան են օգտուել իրմէ, քանի որ, կերպով մը, եւրոպացի բժիշկ կը նկատուէր ինք: Ռ. Սեւակ այնտեղ, հիւանդները խնամելու կոչուած է: Այդ հիւանդներէն մէկը եղած է շրջանի երեւելիներէն մէկուն աղջիկը, որ կարծեմ «Թիֆոյէ» տառապած է: Սեւակ իր բուժական հմտութեամբ, բուժած է զինք: Բայց, այդ դարմանման ընթացքին, աղջիկը կը սիրահարի Ռուբէն Սեւակին, եւ աղջկան թախանձանքին վրայ, հայրը կը ներկայանայ Սեւակին, ըսելու՝ որ աղջիկս քեզի սիրահարուած է եւ կ'ուզէ ամուսնանալ հետդ: Ձեր դրութիւնը անյուսալի է, եւ նկատելով որ դուք բոլորդ ալ մահուան դատապարտուած էք, եւ ոչ մէկը չի կրնար ազատել ձեզ, եթէ իսլամութիւն ընդունիս եւ ամուսնանաս աղջկանս հետ՝ քեզ կը փրկեմ...:

Սեւակ մերժած է այդ առաջարկութիւնը սա պատճառաբանութեամբ, թէ ինք ամուսնացած է արդէն, ընտանիք ունի: Բայց, մարդը դեռ փորձած է տարհամոզել զինք, քանի իսլամական կրօնը չարգիլեր, որ մարդ երկրորդ կին մըն ալ ունենայ առաջինի կողքին, օրինաւոր կերպով: Այս մէկը անպատեհ չէ իրենց համար: Բայց՝ անօգուտ:

Սեւակ վերադարձած է իր ընկերներուն քով եւ անոնց բացատրած այս պարագան: Բոլորն ալ ուզած են զինք համոզել, խորհուրդ տալ, որ ընդունի այդ առաջարկը եւ իսլամանայ, որ գէթ, այս կերպով կեանքը փրկէ: Սեւակ մերժած է այն խոհուն պատճառաբանութեամբ, որ եթէ «մենք իսլամանանք կամ ընդունինք թուրքին ըսածները, մենք մեր դատին դաւաճանած կ'ըլլանք: Մենք առաջնորդներն ենք հայ ժողովուրդին: Թրքանալը նուաստանալ է», կ'ըսէ ան, շարունակելով. «Եթէ մենք դաւաճանենք մեր դատին, ժողովուրդը պիտի կորսնցնէ իր հաւատքը պայքարի: Մենք օրինակ պիտի ըլլանք անոնց: Մենք պիտի մեռնինք, որ Հայ Ազգը ապրի»: Այս ձեւով ինք արտայայտուած է, եւ բոլորն ալ կը վկայեն այս պատմուածի հարազատութեան՝ որով ան մերժած է թրքանալ եւ իսլամանալ, եւ 26 Օգոստոս 1915-ին, Դանիէլ Վարուժանի եւ երեք հայերու հետ միասին, Չանգըրիէն դէպի Այազ կը տարուին: Նոյն օրը, Գալէճիկի ճամբուն մօտերը, կը սպաննուին Չանգըրիի վարիչ՝ ձեմալ Օղուզի գլխաւորութեամբ գործող «չէթէ»ներու կողմէ: Այստեղ ցաւալի է նշելը, որ ոճրագործներուն խումբին մաս կազմած է նաեւ այն մարդը՝ որուն աղջիկը դարմանուած է Ռուբէն Սեւակին կողմէ:

Հ.- Պրն. Չիլիակիրեան՝ դուք այս գիրքը ե՞րբ հրատարակեցիք:

Պ.- 1985-ին, Ռուբէն Սեւակի ծննդեան 100-ամեակին առթիւ:

Հ.- Մենք այստեղ նստած ենք «Ռուբէն Սեւակ Թանգարան»ին մէջ, եւ կ'ուզէի գիտնալ, թէ ի՞նչ է նպատակը այս թանգարանին:

Պ.- Այս թանգարանին հիմնական նպատակը եղած է՝ սփիւռքի մէջ, հայ մշակոյթի կեդրոն մը ստեղծել, Ռուբէն Սեւակի անուան յիշատակի տուն եւ պատկերասրահ: Մեր բուն նպատակը ասանկ տուն մը հաստատել էր Հայաստանի մէջ, նկատելով որ բուն տեղը Ռ. Սեւակի, իբր Ապրիլ 24-ի հերոս-նահատակ, հո՛ն ըլլալը պէտք էր, եւ այդ տեսակէտով մենք դիմեցինք ուր որ պէտք է: Առաջարկեցինք Սեւակի պատկանող բոլոր իրերը, գիրքերը, պատկերները, իւղաներկ գեղանկարները եւ ձեռագիրները նուիրել Հայաստանին: Մեր մօտ կան իւղաներկ նկարներ, 150-է աւելի, ստեղծելու համար Ռ. Սեւակի անուան յիշատակի տուն մը: Այդ շրջանին Վ. Համազասպեանը կար, Սփիւռքի հետ Մշակութային կապի կոմիտէի Նախագահ: Իրմէ գրեթէ ժխտական նամակ ստանալէս յետոյ, միջոց մը ետք իր տեղը եկաւ Կ. Դալլաքեան, որուն պատասխանը աւելի մերժողական եղաւ: Խորքին մէջ, ասոր հակառակ պէտք է ըլլար իրենց հակադրեցումը: Ինք բոլորովին տարբեր կեցուածք ցոյց տուաւ: Չհասկցայ մերժումին նպատակը: Որով, մենք որոշեցինք այստեղ հաստատել այս տունը, նկատելով որ սփիւռքի համար ալ պէտք են հայ կեդրոններ, որոնք ծառայեն այստեղի հայ մտքի լուսաւորման:

Այժմ, այս տան մէջ կը գտնուին Ռ. Սեւակէն մեզի թողուած ամբողջ ժառանգը, նաեւ իր անձնական արխիւը, որ մեզի համար շատ մեծ արժէք ունի եւ յաւելուած՝ կայ հարիւր-յիսունէ աւելի հայ նկարիչներու զանազան շրջաններուն նկարած գործերէն, Այվազովսկիքէն սկսեալ մինչեւ օրերս ապրող նկարիչներու 150-է աւելի պաստառներ: Ասոնք կը ցուցադրուին փափաքողներուն, անոնք որ այցի կուգան հոս:

Հ.- Նաեւ դուք մրցանակ մը ունիք. Ռուբէն Սեւակի անուան մրցանակ:

Պ.- Այո, Ռ. Սեւակի անուան գրական մրցանակ մը հաստատուած է, որ 1985-էն ի վեր, Սեւակի ծննդեան 100-ամեակէն ի վեր, կը յատկացուի այն գրողներուն, մտածողներուն կամ արուեստագէտ-արուեստագիտուհիներուն, որոնք առանձին գործերով կը պատկերացնեն Սեւակի կեանքը, կ'արտացոլացնեն իր գործը, մտածումները, ոգին ու ազգային գաղափարականը:

1985-ին Ա. մրցանակը յատկացուած է Ռ. Սեւակի վերջին օրերը պատկերացնող թատրերկի մը, որ կը կոչուի «Ռուբէն Սեւակի վերջին օրերը», հեղինակը՝ բեմադրիչ-թատերագէտ Գէորգ Գապառաճեան: 1986-ին՝ մրցանակ յատկացուեցաւ հայրենի գրականագէտ Ալեքսանտր Թոփչեանին, Հայաստանի մէջ լոյս տեսած 1985-ին, եւ Ռուբէն Սեւակի ամբողջական գործերը պարփակող հատորին, «Երկեր» ընդհանուր խորագիրով, մեծածաւալ, իր տեսակին մէջ առաջին մեծղի հրատարակութիւնն էր: Հայաստանի մէջ, մինչ այդ, հրատարակուած են անշուշտ Ռուբէն Սեւակի գործերէն: Նշենք այստեղ որ անոնցմէ

առաջինը լոյս տեսած է 1955-ին՝ Ե. Պետրոսեանի կողմէ: Անկէ ետք, դարձեալ Ռուբէն Սեւակի մասին գործերով հանդէս եկած են Գ. Հատիտեան, Ե. Զրբաշեան, Վլ. Կիրակոսեան, իսկ 1985-ին, ինչպէս ըսինք՝ Ա. Թոփչեան իր «Երկեր»-ով, որ Սեւակի ամբողջական գործը կը բովանդակէ:

Այո, ասկէ ետք, այսինքն 1985-ի մրցանակէն ետք, 1986-ի մրցանակը տրուեցաւ Ալեքսանտր Թոփչեանին, իսկ 1987-ինը՝ Տիկ. Անահիտ Թոփչեանին, որ ներկայացուց Ռուբէն Սեւակը Երեւանի հեռուստատեսիլէն, 5 Յուլիս 1987-ին, ասմունքով մը ներկայացնելով Ռ. Սեւակի կեանքն ու բանաստեղծութիւնը, իր ամուսնին՝ Ալեքսանտր Թոփչեանի մենագրութեամբ ու բեմադրումով: Տիկ. Անահիտ Թոփչեան հիանալի կերպով մեկնաբանած է Ռ. Սեւակի բանաստեղծութիւնները, նահատակ գրողի կեանքը: Ասոր «վիտէօ»ն դիտելու առիթը ունեցանք:

Հ.- Հիանալի գործ է:

Պ.- Այո: Եւ այդ պատճառաւ ալ, 87-ի մրցանակը «Ռուբէն Սեւակ Հիմնարկին», յատկացուեցաւ Տիկ. Անահիտ Թոփչեանի:

1988-ի մրցանակը յատկացուեցաւ Անդրանիկ Ծառուկեանի մէկ վէպին, որ կը ներկայացնէր Ռ. Սեւակի կեանքին վերջին շրջանները:

Հ.- Այս մրցանակը արդեօ՞ք բաց է նաեւ ամերիկահայերուն:

Պ.- Մրցանակը բաց է բոլորին, անոնց որոնց կը հետաքրքրէ Ռուբէն Սեւակը: Բնական է, որ այդ մրցանակը կը յատկացուի այն արժէքներուն, որոնք կը զբաղին Ռ. Սեւակի գործերով, կեանքով, իր գաղափարներով – ասոնք շատագուցելով ու տարածելով: Որով, չկայ ոչ մէկ սահմանափակում: Նկատելով որ, 1987-ի մրցանակը յատկացուեցաւ ասմունքող արուեստագիտուհիի մը պարզապէս: Բայց չմոռնանք, որ այսօր հեռատեսիլը, շատ կարեւոր ազդակ է ծանօթացումի եւ քարոզչութեան: Անահիտ Թոփչեան արժանի էր այդ մրցանակը ստանալու, հարիւրաւոր գիրքերէ աւելի կարեւոր գործ տեսաւ ան, Ռուբէն Սեւակի գործերը ծանօթացնելով հայ ժողովուրդի լայն զանգուածներուն: Դիտողները զայն գնահատեցին անպայման:

Մենք շնորհակալութիւն կը յայտնենք բոլոր մրցանակակիրներուն, մանաւանդ Ալեքսանտր Թոփչեանի եւ Անահիտ Թոփչեանի, Գ. Գապառաճեանին եւ Ա. Ծառուկեանին, որ նահատակ գրողի մը վերածնունդին նպաստեցին իրենց գրութիւններով, թատրերգութեան կամ վէպի վերածելով Ռ. Սեւակի կեանքը:

Հ.- Ռուբէն Սեւակի գրութիւնները թարգմանուած են ուրիշ լեզուներու:

Պ.- Սեւակի գրութիւնները թարգմանուած են ֆրանսերէնի, բայց աւելի շատ՝ ռուսերէնի: Զանոնք կարելի է կարդալ հոս՝ թանգարանի գրադարանը դրուած որոշ գիրքերու մէջ: Կան երկու գիրքեր, ռուսերէն, որոնք «անթոլոգիաներ» են ռուսերէն լեզուի, որոնց մէջ դրուած են նաեւ Սեւակի բանաստեղծութիւններէն:

Հ.- Ռուբէն Սեւակի գործերէն անգլերէնի թարգմանուած կա՞ն:

Պ.- Սեւակի գործերէն անգլերէնի թարգմանութիւն մը ես տեսայ ամերիկահայ թերթի մը մէջ: «Բժիշկի մը գիրքէն փրցուած էջեր» ու մէկ պատմութիւնն էր ան:

Հ.- Պրն. Չիլինկիրեան՝ ձեր այս գիրքին մէջ որ մօտս է ու ես կը թերթատես զայն, գրած էք, որ Ռուբէն Սեւակ մեռաւ չփոխելու համար իր անունը: Բայց հայերը ամէն օր կը մեռցնեն Ռուբէն Սեւակը, փոխելով անոր անունը: Գրած էք նաև, որ ազգ մը իր հերոսներով կ'ապրի, ազգ մը որ հերոսներ չունի, ապրելու իրատունը չունի, ազգ մը որ իր հերոսները կը մոռնայ, ինք ալ մեռնելու դատապարտուած է: Ասոնք բաւական ծանր խօսքեր են: Ի՞նչ է, վերջապէս, ձեր ըսել ուզածը:

Պ.- Այո, բնական է մենք ունինք այն հիասթափութիւնը, որ Ռուբէն Սեւակ մեռաւ, իր անունը չփոխելու համար, իր ազգին համար, իր մահով տեսակ մը վերածնունդ տուաւ: Վարդանի ոգին է, որ արտայայտեց ան կերպով մը: Այս տեսակէտով կը հաւատանք, որ Սեւակի այս կեցուածքը շարունակութիւնն էր Վարդանանց ոգիին, վարքագծին: Ռ. Սեւակ մահացաւ այս նպատակով, որուն համար նահատակուեցան Վարդանանք:

Հ.- Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք գրելով. «Բայց հայեր ամէն օր կը մեռցնեն Ռուբէն Սեւակը»:

Պ.- Այո, մեզի հիասթափութիւն կը պատճառէ Չարեանի նամակը զոր քիչ առաջ ցոյց տուի: Ինչո՞ւ ինք Սեւակ անունը տուած է անոր, որուն անունը Սեւակ չէր, այլ՝ Ղազարեան: Չեմ ըսեր որ այս վերջինը արժէք չէ: Կրնայ մեծ արժէք ունենալ, բայց ան ինքզինքին թոյլատրած է նուաստ ընթացք մը ունենալ նահատակ-հերոս բանաստեղծի մը անունը իւրացնելով: Կը խորհիմ, թէ պատմութիւնը իր վճիռը պիտի տայ ասոր մասին: Ոչ ոք իրաւունք ունի նահատակ հերոսի մը անունին տէր կենալու: Ի՞նչ է եղած նպատակը Ռ. Չարեանի:

Հ.- Յատակացնելով ձեր խօսքը՝ Պարոյր Սեւակի մասին է որ կը խօսիք:

Պ.- Այո. մեզի համար ցաւալի է անոր անունը յիշել այստեղ, նկատելով որ ինք ալ արժէքաւոր բանաստեղծ մըն է: Հայ ժողովուրդին կողմէ սիրուած: Բայց ինք պէտք չունէր Ռուբէն Սեւակի անունը գործածելու: Ռուբէն զայն կրած է 1907-էն սկսեալ: Այդ թուականէն առաջ ոչ ոք, բացի իրմէ, այդ անունով ինքզինք կոչած է: Ռուբէնն է այս անուանակոչումին մենաշնորհը ունեցողը: Վերյիշեցինք որ Սեւակ՝ անունը ուրանալ չուզելուն համար մահացեր է: Այս «տիլէմ»ը, «թրաժէտի»ն դժբախտաբար հայ ժողովուրդը աւելի ծանրացուցած է իր անունը ուրիշի մը տալով: Երբեք Պարոյր Ղազարեանի Ռուբէն Սեւակին անունը առնելը Ռուբէնի յաւերժացման կամ վերյառնումին չէ ծառայած: Ընդհակառակը, Պ. Սեւակին ծառայած է միայն, փոխարէն նսեմացրնելով Ռ. Սեւակը, տկարացնելով եւ մոռցնելով անոր անունը: Այսօր, նոյնիսկ ծանօթ գրողներ կամ մտաւորականներ, որոնք քիչ թէ շատ

ծանօթ են հայ գրականութեան պատմութեան, մեքենաբար ու թիւրի-
մացաբար Ռուբէնը կը վերածեն Պարոյրի: Ինծի շատ մօտ բարեկամներ
եւս, որոնք ծանօթ են Ռուբէնի կեանքին, յաճախ նոյն սխալին մէջ
կ'իյնան:

Նամակով մը դիմեցինք Ռուբէն Զարեանին եւ խնդրեցինք իրմէ, որ
մեզ լուսաբանէ այս ցաւալի երեւոյթին շուրջ: Հարց տուինք իրեն, թէ
ինչ հանգամանքներու մէջ գործուած է պատմական այս սխալը: Զարեան
պատասխանեց մեզի: Իր նամակէն կը յայտնուի որ գիշեր մը, Աւետիք
Իսահակեան, Զարեանի եւ ընկերներուն պատմած է այն մասին, թէ ինչ
պայմաններու մէջ Ռ. Սեւակ նահատակուած է, մերժած ըլլալով թրքա-
նալ ու անուն փոխել. (այս ալ ուրիշ ողբերգութիւն, որ հայրենի գրող-
ները, մինչ այդ, տեղեակ չեն եղած մեր նահատակ գրողներու պատմու-
թեան: Յուսանք որ, գէթ այսուհետեւ, իմացած կ'ըլլան Ռուբէն Սեւակի
ողբերգական կեանքը):

Ռուբէն Զարեան մեծապէս տպաւորուած է լսելով Իսահակեանը, եւ
յաջորդ օր, Պարոյր Ղազարեան երբ իր մօտ կուգայ պատահմամբ, որպէս
թէ Ռուբէն Սեւակի անունը յաւերժացնելու համար, զինք Պարոյր Սեւակ
կը մկրտէ, կերպով մը վերակենդանացնելու համար Ռուբէն Սեւակը:

Եւ այս բոլորովին տարբեր ճակատագիր սահմանած է Ռուբէն
Սեւակի վերյիշումին համար: Պարոյր Սեւակ հայրենի գրող եղած է:
Լեզուական տեսակէտով աւելի մատչելի է հայրենի ժողովուրդին, որ
զինք աւելի շատ կը կարգայ ու կը հասկնայ, քան իրեն համար գրեթէ
երկրորդական լեզուով մը՝ արեւմտահայերէնով արտայայտուած Ռուբէն
Սեւակը:

Այս իրողութիւնը Ռ. Զարեանի պէս մէկը պարտ էր լաւ գիտնալ եւ
չգործել սխալ մը, որ ներելի չէ, սխալ մը, որ ամէն օր կը մեռցնէ Ռուբէն
Սեւակը: Եւ մեր գրքին մէջ մեր խօսքը ըսած ենք այս մասին, տալով
ամօթանք այս մէկը ընողին, անունը կրողին եւ նոյն ձեւով շարու-
նակողներուն:

Կրկնենք՝ մեզի համար ներելի չէ գործուածը, ինչ ալ եղած ըլլայ
անոր շարժառիթը, որքան ալ Զարեան ըսէ, թէ՝ «եղածը եղած է»: Սա
մեծագոյն անիրաւութիւնն ու գէշութիւնն է, թուրքերէն ետք, հայ
մտաւորականի մը (Ռ.Զ.) կողմէ գործուած նահատակ Ռուբէն Սեւակի
դէմ, Սեւակին անունը տալով Պարոյր Ղազարեանին: Մարդ իր անունով
կ'ապրի, եւ երբ իր անունը փոխելով ուրիշի մը անունը կ'իւրացնէ, կը
նշանակէ, թէ հայ մտաւորականի մը վայել նկարագիր չունի: Երբ հայ
մտաւորականը իր ժողովուրդին ըսելիք բան մը ունի, ամէն բանէ առաջ,
իր հոգեկան բարձրութիւնը պարտի վկայել հանրութեան առջեւ: Ըլլա՛յ
Զարեան, ըլլա՛յ Պարոյր՝ երկուքն ալ դատապարտելի են, եւ կը յուսանք
որ պատմութիւնը իր վճիռը պիտի ուղղէ անոնց դէմ օր մը:

Հ.- Ռուբէն Սեւակ ձեր հօրեղբայրն է, եւ անշուշտ, իր բուն անունը Ռուբէն
Զիլինկիրեան է: Քիչ առաջ յիշեցիք, թէ ան իր անունը փոխած է Սեւակի:
Արդեօք գիտէ՞ք, թէ ինչու Սեւակ անունը ընտրած է:

Պ.- Որովհետեւ Ռուբէն Սեւակ թխադէմ էր, ունէր սեւ աչքեր: Այդ

աչքերուն պատճառով Ռուբէն Սեւակ անունը առած է: Սեւակ՝ սեւ աչք ըսել է: Այդ է բուն իմաստը Սեւակին, որ հարազատ էր Ռուբէնին: Ամէն մտաւորական իրաւունք ունի գրչանուն մը կրելու:

Ուրիշ պատճառ մը ունի անոր Սեւակ անուանակոչումը: Չիլինկիրեան անունը, վերջապէս, թրքական ծագում ունի: Հաւանաբար այս նկատումով եւ մտահոգութեամբ ալ, Ռուբէն փոխած է իր անունը եւ ստացած Սեւակ գրչանունը, որ լքէ իր թրքաբոյր բուն անունը:

Հ.- Պրն. Չիլինկիրեան, դուք այստեղ (ձեր գրքին պիտի անցնիմ անգամ մը եւս), այստեղ նախաբան կամ բացման խօսք մը ունիք. կ'ուզէի՞ք կարդալ եւ մեզի բացատրել, թէ ինչ ըսել կ'ուզէք այս գրութեամբ:

Պ.- Ասիկա քիչ մը շատ հեռուն կը տանի մեզ նկատելով, որ մենք, բոլոր հայերուն նման, ցաւ ունինք մեր սրտին մէջ - Մեծ Եղեռնին, Արեւմտեան Հայաստանի կորուստին ցաւն է այս, որ դարմանուած չէ դեռ: Ասոր պատասխանատուն եղող ցեղասպան թուրքերը չեն պատժուած. վախ ունինք, մեր կեանքի սա վերջին տարիներուն, որ այս ցաւով ալ կը մեռնինք: Այս պատճառով ալ ասոնք գրի առած ենք ընդգծելով. «Այս գիրքը կը ձօնենք Արեւմտեան Հայաստանի այն կեղծ առաջնորդներուն, որոնց սխալ քաղաքականութիւնը 24 Ապրիլ 1915-ին յանգեցաւ»:

«Այս գիրքը կը ձօնենք, միեւնոյն ատեն, Սփիւռքի՝ այն կեղծ առաջնորդներուն, որոնց սխալ քաղաքականութիւնը նոր 24 Ապրիլ-ներու կրնայ յանգիլ»:
«Այս գիրքը Սփիւռքի կեղծ ազգասէր առաջնորդներուն Մայր Հայրենիքին պատճառելիք վտանգներու մտահոգութեամբ է գրուած»:

«Մաղթենք որ՝ «Պատմութիւնը կրկնութիւն է» ըսուած կարգախօսը հայ ազգին համար չիրականանայ... Այ կը բաւէ Հայ Ազգին քաշած տառապանքը»:

15/4/85-ին, մեր գրքի այս մասին մէջ ըսածները այսօրուան Հայաստանի վիճակին նախատեսութիւնն է. նկատի ունենալով սա վերջին շրջաններուն, աւելի ճիշդ՝ անցեալ Փետրուար 1988-էն սկսեալ հայ ժողովուրդին ապրած տաժանելի, տառապալի օրերը Հայաստանի եւ Սփիւռքի մէջ: Կը տեսնենք ցաւով, որ մեր ժողովուրդը սխալ քաղաքականութեամբ կ'առաջնորդուի, դէպի արկածախնդրութիւն կ'երթայ: Գիրքի այս մասին մէջ եղած նախատեսութիւնը, թէ նոր 24 Ապրիլներ կրնան պատահիլ, կերպով մը իրականացած է Սովետայիթի մէջ: Նոր Ապրիլ 24-ի մը նախերգանքը չէ՞ ասիկա: Մեր որոշ առաջնորդներու սխալ ցուցմունքները հայ ժողովուրդը նոր Եղեռներու կը տանին, նոր ցաւերու, մեզ շատ կը մտահոգէ այս պարագան:

Մեր տեսակէտն է, որ Ղարաբաղի հարցին մէջ, մեր ժողովուրդը սխալ ճամբայ ընտրեց: Ղարաբաղը համեմատաբար երկրորդական ցաւ է: Բուն ցաւը Արեւմտեան Հայաստանի կորուստի ցաւն է: Այն ժողովուրդին զոր այսօր Սփիւռք կը կոչենք, անոր պատկանող Արեւմտեան Հայաստանին կորուստին ցաւն է: Առաջին քայլը պէտք էր ըլլար պահանջել Սովետական Միութենէն, որ 1915-ի ցեղասպանութիւնը պաշտօնապէս ընդունի, նկատի առնելով որ մեր պատկանած Միութիւնը եղող Սով. Միութիւնը 1915-ի ցեղասպանութիւնը դեռ չէ ընդունած. (ցաւով յիշենք որ Երեւանի մէջ՝ ցեղասպանութեան յուշարձանին վրայ ցե-

դասպան թուրքին անուներ մինչեւ հիմա չէ արձանագրուած: Այս ճանաչումով էր որ պիտի կարենայինք երթալ Միացեալ Ազգերու ժողովին, պահանջելով ցեղասպան թուրքիոյ դատապարտուիլը եւ Արեւմտեան Հայաստանի հողերուն մեզի ետ վերադարձուիլը: Երբ ցեղասպան թուրքիան չէ դատապարտուած եւ չէ պատժուած ցեղասպանութեան յանցանքով, ցեղասպան թուրքին եղբայրները եզոզ ազերի թուրքերը ինչո՞ւ վախնային Սուլթանի թիւեր կատարելու: Նախ ցեղասպան թուրքիոյ պատժուիլը պէտք էր: Եւ այստեղ վերյիշել, որ հրեաները Բ. Համաշխարհային պատերազմի յանցաւորներուն ամէնաջնջին անձը անգամ վանքերու խորերէն դուրս կը հանեն պատժելու համար: Այս ճամբուն վրայ պիտի աշխատէինք՝ Հայաստան եւ Սփիւռք միացեալ ճակատով: Այս արդար դատին՝ բոլոր հայերը անխտիր եւ բոլոր քաղաքակրթուած պետութիւնները թիկունք պիտի կանգնէին: Ասոր վրայ պիտի կեդրոնանար մեր աշխատանքը: Առիթ մը փախցուցինք: Յայտնի բան էր որ Ղարաբաղի ցոյցերով, ազէրիներու դէմ կատարուած ցոյցերով, այս ժողովուրդը ի վերջոյ պիտի դառնար Խ. Միութեան դէմ, եւ շարժումը մեզ պիտի տանէր դէպի այն սխալ արարքներուն, որոնք կատարուեցան «Զուարթնոց»ի օդակայանին մէջ: Այդ սխալ արարքները, զորս կատարեցին խելառ եղած ամբոխները, նախատեսելի էին: Երբ ժողովուրդը սխալ առաջնորդուի, արդիւնքը տարբեր չի կրնար ըլլալ: Երբ Ղարաբաղ կ'ըսենք, ասոր կը հետեւի Նախիջեւանը: Երկուքն ալ, անտարակոյս, մեծ կորսուստներ են մեզի համար: Բայց, այդ մեծ կորուստները ունեցանք այն մեծ սխալներուն պատճառաւ, որոնք ծնունդ առին 1918-20-ի հայկական պետութեան կողմէ, որ բացի թշնամութենէն, ոչ մէկ մօտիկութիւն ցոյց տուաւ այդ շրջանի Խ. Միութեան դէմ, եւ այս պատճառով է, որ կորսնցուցինք Արեւմտեան Հայաստանի մէկ կարեւոր մասը եւ ասոր հետ՝ Ղարաբաղն ու Նախիջեւանը:

Այս պատասխանատուութիւնը կրող կուսակցութեան վարիչները, այսօր կրկին այդ մեծ սխալը կը գործեն սփիւռքի մէջ, եւ ուրախութեան ցոյցեր կ'ընեն, երբ Ղարաբաղը պահանջելու նպատակով ոտքի հանուած իրենց հետեւորդները, ի վերջոյ, կը հակադրեն հայ ժողովուրդի միակ յենարանը հանդիսացող ռուս ժողովուրդին՝ անոր դէմ հրահրելով թշնամութիւն: Այս է մեծագոյն վտանգը: Կը մաղթեմ, որ յառաջիկայ օրերն ու ամիսները իրաւունք չտան մեզի, մեր կանխատեսութեան, իսկ հայ ժողովուրդը, դարեր շարունակ, միակ թշնամի մը ունեցած է, ունի, ան ալ՝ թուրքիան է եւ իր դաշնակից-զինակիցները:

Հ.- Սեւակի անուան յիշատակի տան եւ պատկերասրահին մէջ ամենակարեւոր տեղը կը գրաւէ Այվազովսկիի այս հոշակապ պատատոր: Ի՞նչ կը ներկայացնէ ան:

Պ.- Այվազովսկի, 1855-ական տարիներու Խրիմի պատերազմի խոր ազդեցութեան տակ, նկարած է այս բացառիկ պաստառը, որ ունի մեծ նշանակութիւն հայոց պատմութեան համար: 1854-ին օսմանեան թուրքերը եւ անոնց դաշնակից-զինակիցները եզոզ անգլիացիներն եւ Ֆրանսացիները, որոնք մինչեւ հիմա թուրքին դաշնակիցներն ու զինակից-

ներն են, կը յարձակին Սեփաստաբոլի վրայ, խորտակելու համար Ռուսաստանը:

Այս շրջանին, Այվազովսկին շատ լաւ տեսաւ իրականութիւնը, թէ ո՛վ է հայուն թշնամին, եւ նկարեց այս հոյակապ պատառը, թշնամի նաւատորմի խորտակուիլը Սեփաստաբոլի ժայռերուն վրայ: Կը տեսնենք այստեղ անգլիական եւ Ֆրանսական դրօշակները, որոնք կերպով մը կը կազմեն շարունակութիւնը թրքականին, որոնք եկած են խորտակուելու ռուսական ժայռին վրայ, որ հայութեան պաշտպան ժայռն է նոյն ատեն: Այվազովսկին այս խորհուրդն է որ նկարած է: Մեր բուն թշնամին ծանօթ էր իրեն: Բայց, մեր ազգին կարծեցեալ որոշ առաջնորդները չտեսան իրականութիւնը: Ասոնք գացին սուտ մարգարէներու ետեւէն, որոնք մեր թշնամիներն էին իսկութեան մէջ, մեզ սիրել կը ձեւացնէին: Մենք հաւատացինք իրենց եւ տուժեցինք: Կը շարունակենք տուժել, քանի որ հայ սփիւռքը դեռ որոշ կարծեցեալ ազգասէր առաջնորդներու, դեռ սուտ մարգարէներու ետեւէն կ'երթայ: Ասոնք կը փոխեն հայուն ճիշդ ճամբան, ուրկէ երթալով միայն փրկութեան ու յաջողութեան կարելի է հասնիլ:

Հ.- Պրն. Զիլինկիրեան, պահ մը գանք Նիս քաղաքին կամ Հարաւային Ֆրանսայի հայկական գաղութին: Ի՞նչ կը պատմէք մեզի անոր մասին:

Պ.- Հայութիւնը այս շրջանը գալ սկսած է 1900-ական թուականներէն սկսեալ: Անոնք ընդհանրապէս ունեւորներ եղած են: Այստեղը հարուստի քաղաք եղած է: Տեղւոյս հայկական գաղութը նկատելի դեր մը չունի հայկական պատմութեան մէջ: Յիշատակելի միակ բանը այն է, որ Քայսէրլեան անունով պոլսաբնակ հայ մը հաստատուած է հոս, բնակելով տուն մը որ յիշարժան կը մնայ, քանի որ 1910-ական թուականներուն Գրիգոր Զոհրապ եւ ուրիշներ այցելած են Նիս եւ նկարուած այդ ապարանքին մէջ: Նկարները կը պահուին որպէս փաստաթուղթ: Ասկէ ուրիշ պատմական արժէք չունի Նիսը, ոչ ալ յիշատակելի կը մնայ հայ պատմութեան մէջ: Կարծեմ 1920-էն ետք հայեր աւելի մեծ թիւով եկած են հոս, գալով Մարսէյլէն, իբր գործաւոր, աշխատելու համար շինարարութեան մէջ: Հայերը աչքի կը գարնեն իբր լաւ շինարար գործաւորներ: Այդ շրջանին, Ֆրանսա քաջալեցած է հայ բանուորական ուժի ներածումը իր երկիրը, ոչ թէ մեր սեւ աչքերուն համար, այլ մեր կառուցող ձեռքերէն օգտուելու համար: Այս ձեւով գաղթական մեր բեկորներէն մաս մը տեղաւորուած է Ֆրանսա: 1927-28 տարիներուն, այստեղ հայկական փոքր մատուռ մը կառուցած են:

Հ.- Դպրոց, ակումբ ունի՞ք:

Պ.- Խիստ փոքրաթիւ գաղութ մը կ'ընէ իր կարելին: Այստեղ կայ մշակութային միութիւն մը որ ունի ակումբ, կը գործէ, երբեմն լաւ բաներ կ'ընէ երբեմն ալ անպէտք բաներու ետեւէ կ'երթայ:

Տասը տարի առաջ, մեր այստեղ գալու սկիզբի տարիներուն, ունէինք համոզում մը որ մեր ժողովուրդը, արդէն իսկ Էվոլուսիոն մը բոլորած ըլլալով, ստեղծած է կլիմայ մը ազգային, որմէ ներս կարելի

է գէթ նուազագոյն գործակցութիւն ստեղծել տարբեր հատուածներու յարած անձերու միջեւ, յօգուտ հայութեան: Կը յուսայինք գործակցիլ, օրինակի համար՝ դաշնակցական մտայնութեամբ անձերու հետ: Կազմեցինք մարմին մը, բաղկացած երկու-երեք դաշնակներէ, երկու-երեք անկուսակցականներէ ու տարբեր խաւերու մաս կազմող անձերէ: Տեսակ մը քուպիսիոն մարմին մը ստեղծել էր մեր նպատակը: Կը խորհէինք, թէ ասով մեր ժողովուրդին լաւ ծառայած կ'ըլլանք: Բայց, շուտով ալ յուսախաբութեան մատնուեցանք, երբ տեսանք մեր որոշ կուսակցութեան մը յարող գործակիցներուն սխալ ընթացքը: Պատահեցաւ դէպք մը. աւելորդ է մանրամասնելը: Առ ի տեղեկութիւն միայն յայտնեմ, որ մեր մօտ ծխական թերթ մը կը հրատարակուի, տեղւոյս հոգեւոր հովիւին խմբագրութեամբ: Լիբանանեան թերթերէ արտատպումներ կ'ըլլան անոր մէջ ստէպ, այլազան նիւթերու շուրջ: Ասկէ եօթ-ութ տարի առաջ էր: Չեմ գիտեր ինչ ազդեցութեան տակ, թելադրանքով, հոն տեղ գտած էր արտատպեալ նիւթ մը: Տրանսացի մը տուած էր ուրուագիծը հայոց պատմութեան, սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը: Զայն ընթերցելով, անոր մէջ նկատեցինք պատմական լուրջ, վրդովեցնող վերագրում մը, որ իբր թէ՛ 1905-ին եւ աւելի ուշ, Պաքուի ու Անդրկովկասի տարբեր մասերէ ներս, հայեր ոչ թէ ազերի-թուրքերու կողմէ ջարդուած են, այլ՝ «ռուսերու»: Նոյնիսկ մեծ եղեռնի պատասխանատուութիւնը կերպով մը ուսներուն կը վերագրուէր, արդարացընելով թուրքիան: Ոչ բոլորովին անշուշտ: Քանի այս մէկը անկարելի է: Այդ Փրանսացի գրողը, իր յօդուածի վերջաբանին մէջ ըսել կ'ուզէր, որ հայկական ջարդերուն պատասխանատուները ուսներն ու թուրքերն են միաժամանակ:

Բնական է, որ այս վրդովեցուցիչ յօդուածը կարդալով, այդ մասին խօսք ընէինք թաղական խորհուրդի ժողովին մէջ, այդ յօդուածին մեր թերթին մէջ լոյս տեսնելը անտեղի ու վնասակար սեպելով: Ի վերջոյ, մերը ծխական հայ թերթ մըն էր, Մայր Աթոռի թեմին ենթակայ եկեղեցիի մը հրատարակութիւնը:

Դիտողութեան հակազդեց ժողովակից մը, որ անդամ էր ծանօթ կուսակցութեան: Կարծես իր գործին չեկաւ ըսածս, եւ չափի ու կշիռի սահմանը անցնելով երեսիս տուաւ թէ՛ «դուն պոլշեւիկէն ալ պէթէր ես»: Այսպէս են դժբախտաբար այս մարդիկը: Իրենց տհաճ բան մը ըսի՞ր, եթէ նոյնիսկ բացարձակ ճշմարտութիւն ըլլայ ան, կը փորձեն քեզ գրպարտել ըսելով՝ «դուն կոմունիստ ես, պոլշեւիկ ես»: Եւ այս մակդիրները կը գործածէին ատեն մը, երբ կոմունիստները բացէն կը հալածուէին երկրին մէջ: Հիմա անշուշտ, տարբեր է կացութիւնը: Բայց այն ատեն, նման ամբաստանութիւններու հետեւանքը ծանր կրնար ըլլալ հոս ապրող հայերուն համար, որոնք դեռ հպատակ չէին երկրին եւ ուստի, չունէին իրաւունք քաղաքականութեամբ զբաղելու: Այդ զբոյսարտութիւնը, շանթաժը գիրենք երկրէն դուրս դրուելու վտանգին կը մատնէր: Ես ալ իմ բաժինս առի անկէ... Այս բոլորը կ'ըսեմ հետեւցնելու համար, որ իմ կարծիքով, այսպիսիներուն հետ քուպիսիոն ընելուն չեմ հաւատար:

Դժբախտաբար մեր մէջ կան բարեմիտներ ու միամիտներ, որոնք կը կրկնեն՝ անոնք ալ հայ ժողովուրդին մաս կը կազմեն, հայ մշակոյթին կը ծառայեն, անոնք ալ ազգասիրութիւն կը քարոզեն, անոնք ալ... անոնք ալ... Այսպէս ըսողները չեն տեսներ սակայն, որ մեր բարեմատութիւնը միակողմանի է, ապերախտութեամբ կը վարձատրուի դիմացիներուն կողմէ: Անոնց ազգասիրութիւնը կեղծ եղած է յաճախ, հայ ժողովուրդի օգտին չէ եղած գործնականին մէջ: Այս պատճառով ալ տուժած ենք, հարիւր տարուան պատմութեան իրենց սխալներուն պատճառաւ:

Հ.- Պրն. Չիլիկիիեան, ես ձեր մօտ տեսայ ժապաւեցներ Հայաստանի վրայ: Բառական ժապաւեցներ ունիք: Յիշեցիք նաեւ, թէ կանոնատր ձեզի կը դրկուին թերթեր Հայաստանէն: Ի՞նչպէս կը գնահատէք ռատիոյի եւ թելեփիզիոնի դերը:

Պ.- Ասկէ տասը տարի առաջ սկսայ ստանալ, մէկ ընկերոջ միջնորդութեամբ, թերթեր հայրենիքէն, մէկը՝ «Սովետական Հայաստան» ամսաթերթը, իսկ միւսը՝ «Հայրենիքի Չայն» շաբաթաթերթը: Մինչեւ այսօր կը ստանամ զանոնք անվճար: Ղրկողներուն շնորհակալութիւն կը յայտնեմ: Սփիւռքի հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէի հրատարակութիւններն են ասոնք, որոնք իբր նուէր կը դրկուին: Անտարակոյս, որ անոնք կը նպաստեն սփիւռքահայութեան, որ ան մշակութային կապ ունենայ Հայաստանի հետ: Չեմ ժխտեր, որ օգտակար գործ է: Բայց ինչ չափով կը ծառայէ իր նպատակին՝ սա ուրիշ հարց է: Հաշուի առնելիք հարց է մանաւանդ գործածուած լեզուն, որ մերը չէ դժբախտաբար: Միայն չհասկցուինք: Չըսի լաւ լեզու չէ: Ան մեր հայրենիքին լեզուն է: Ասոր կասկած չկայ: Բայց իրականութիւն է նաեւ, որ մենք հոս, հայերէն լեզուի մէկ տարբերակով կ'արտայայտուինք, յաւելուած ուղղագրութեան տարբերութիւն ալ կայ, որով պէտք եղածին չափ չենք օգտուիր այդ դրկուած հրատարակութիւններէն: Ըսել չեմ ուզեր որ անոնք մեր՝ Արեւմտահայերէնով հրատարակուին: Ժամանակը ինք կը լուծէ լեզուական հարցը: Անոնք ալ «էփուլիսիոն» պիտի բոլորեն: Այս օրուայ մեր պետական լեզուն Արեւելահայերէնն է: Եթէ Արեւմտահայերէնը պիտի կրնայ տոկալ՝ թո՛ղ տոկայ: Բայց պետական լեզուն է, որ պիտի ապրի ու տիրէ: Ուրիշ հարց է, թէ Արեւմտահայերէնը պէտք է շարունակենք գործածել թէ ոչ: Ասիկա մեր ձեռքը չէ: Որքան ալ հարուստ, մաքուր եւ սքանչելի լեզու մը ըլլայ Արեւմտահայերէնը, այսօրուան պայմաններով չեմ կարծեր, որ շատ երկար տեւէ: Լեզու մը չապրիր առանց պետութեան: Գալով թերթի հարցին՝ անոնց միջոցաւ հայրենիքը իր պարտականութիւնը լրիւ կատարած ըլլալու յաւակնութիւնը պէտք չէ ունենայ: Սփիւռքի հետ Կապի Կոմիտէն, սփիւռքի պայմաններուն աւելի շատ «ատարթէ» պէտք է ըլլայ, հաղորդակցումի ժամանակակից պայմաններով ու միջոցներով պէտք է կազմակերպուի Հայրենիք-Սփիւռք յարաբերութիւնը: Թելեփիզիոնը առաջնակարգ դեր ունի, պէտք է ունենայ այստեղ: Գրեթէ ամէն հաղորդում իր միջոցաւ կ'ըլլայ: Գիրք կարդացողներուն թիւը, հինին հետ բազմապատկած, ամէն օր կը նուազի: Սփիւռք-

Կոմիտէն կամ համապատասխան մարմիններ Հայաստանի մէջ, պէտք է ջանան ակելի շատ օգտուիլ հեռատեսիլի ընձեռած հնարաւորութիւններէն: Այս գծով օգտակար դեր կը կատարէ Պէյրութի «Շիրազ» հաստատութիւնը, որուն պատրաստած «վիտէօ-քասէթ»ները եւ այս կարգի ժապաւէններ կամուրջ են Հայաստանի եւ Սփիւռքի միջեւ, փոխադարձ ծանօթացումի ու մերձեցման սատարող: Հեռատեսիլի դերին կարեւորութեան գիտակցած ըլլալու է Կոմիտէն, եթէ ոչ, սա պարտազանցութիւն պէտք է նկատել, որ իր յարաբերութեանց ու կապի հաստատման միջոցները չէ յարմարցուցած օրուան պայմաններուն: Կը ցանկամ, որ այդ «վիտէօ-քասէթ»ները ակելի մեծ քանակով սփիւռքի ծառայութեան յատկացուին, տրամադրուին: Ամէն կողմ ունինք մշակութային միութիւններ: Նոյնիսկ հայրենիքի կողքին եղող մշակութային միութիւնները այս տեսակ «վիտէօ-քասէթ»ներու յատուկ դարան ու ցուցադրութեան մեթոտ չունին: Իրենց մտքէն չէ անցած հաստատել նման դրութիւն: Յուսամ, որ գալիք ժամանակը կը դարմանէ այս բացը: Ասոր միջոցաւ սփիւռքահայութիւնը ակելի մօտէն ու ամբողջական պատկերացում կ'ունենայ հայրենիքի առօրեային ու պայմաններուն շուրջ, իրազեկ կը դառնայ տեղի անցուղարձերուն, հայրենիքի կարելիութեանց ու նաեւ, հոգեկան ու Ֆիզիքական այդ կապի ու հաղորդի միջոցաւ, իր գոյութիւնը տեւականացնելու սփիւռքի մէջ: Հայրենիքի հետ հոգեկան կապ ունենալու լաւագոյն միջոցը, անշուշտ թէ հայրենիքը սեփական աչքերով տեսնելն է, հոն երտթալով: Իսկ անոնք, որ այս կամ այն պատճառով չեն կրնար երթալ, իրենց պակասողը կրնան ստանալ, տեսնել ու ըմբոշխնել «վիտէօ-քասէթ»ի միջոցաւ: Ինքս մեծ գոհացում ստացած եմ դիտելով:

Հ.- Պրն. Զիլինկիրեան, դուք հաստատուած էք Նիս վերջին տասը տարիներուն ընթացքին: Նախապէս եղած էք, ապրած Թուրքիա, հոն մեծցած...

Պ.- Թուրքիա չըսէք: Այդ հողը Թուրքիոյ չէ: Այդ հողը գրաւուած հող է Թուրքերու կողմէ...

Հ.- Ծիշդ այդ պատճառաւ է, որ ուզեցի ձեր տեսակէտը ունենալ այնտեղի հայ գաղութի ներկայ վիճակին ու ապագային մասին:

Պ.- Այս մասին յաճախ արտայայտուած եմ: Զանացեր եմ վիճակ մը պարզել սփիւռքահայութեան: Մեր շատ դժուարութիւններուն պատասխանատուութիւնը կը ծանրանայ Պոլսոյ գաղութին վրայ: Եթէ չըլլար այս գաղութը՝ հաւանաբար Արեւմտահայաստանի գլխուն չգային այս ցաւերը: Դժբախտաբար մենք մեր հողերուն վրայ մնալու կարողութիւնը չենք ունեցած: Երկու տեղ կեդրոնացած եւ անոնց ուժ տուած ենք. Թիֆլիս ու Պոլիս: Այս երկուքն ալ մեզի հարազատ հող նկատած ենք: Կարծած ենք, որ Թիֆլիս հայկական է, Պոլիս հայկական է: Մինչդեռ կեղծիք, ինքնախաբէութիւն էր մեր ըրածը: Այդ կեղծ, արուեստական դրեակները շուտ փլան: Աւագի վրայ հիմնուած պալատներ էին անոնք դժբախտաբար: Պատիկ ցնցումով մը գացին: Արեւմտեան Հայաստանի մէջ մենք մէկ հատ իսկ իսկական իմաստով քաղաք չկրցինք հիմնել Անիի կործանումէն ետք: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ այդ կարողութիւնը չունէինք:

Չկրցինք փարիլ հողին: Այս մեծ սխալը գործեցինք: Այսօրուան Պոլսոյ մեր գաղութը, փոքր, խիստ նօսրացած համայնք մըն է: Թուրքերը լաւ կը հասկնան դրութիւնը: Կ'ուզեն պահել զայն իբր պատանդ: Ի վնաս մեզի անշուշտ: Այդ գաղութը օգուտէ աւելի վնաս կը պատճառէ մեզի: Սփիւռքի մէջ շատեր որոնք կապ ունին այդ գաղութին հետ, ինքզինքնին ակամայ զգաստ ու մեկուսի կը պահեն, որ հոն եղողները չվնասուին: Կարծես մեծ, շատ մեծ օգուտ մը ունեցած ըլլար այդ գաղութը մեզի համար: Նոյնիսկ տեղւոյն մեր Պատրիարքութիւնը աւանդական, պատմականօրէն հայածին, հայամարտ պատրիարքութիւն մը չէ: 1453 թուին, Պոլիսը յոյներէն գրաւելէ ետք, Փաթիհ Սուլթան Մէհմէտ կոչուած կայսրը հոն բերել տուաւ եպիսկոպոս մը Պրուսայէն եւ, Սամաթիոյ յոյներէն եկեղեցի մը առնելով, գողնալով մեզի տուաւ: Մեր շահո՞ւն, մեզ շատ սիրելո՞ւն համար: Հարցումն իսկ ծիծաղ կը շարժէ: Սուլթանը ունէր յետին միտք: Մենք, հայերս, առնելու չէինք զայն: Պէտք չէր հաստատուէինք Պոլիս: Ինչո՞ւ սուլթանը Պատրիարքութիւն հաստատեց հոն, Պոլսոյ մէջ: Օսմանցին մեզ ինչո՞ւ բերաւ հոն: Մեզ յոյներուն հակադրելու համար: Գիտէր որ մեր եւ յոյներուն միջեւ կար այլամերժութիւն, հակառակութիւն մը դարերէն եկող: «Սուլթանին նպատակն էր մեր եւ անոնց, քրիստոնեայ դաւանութեանց պատկանողներուն» միջեւ հակասութիւն հրահրել, որ ինք կարենայ միահեծան իշխել:

Իսրայել մնացինք այնտեղ: Ծառայեցինք օսմանցիին որ մեզ հանգիստ ձգեց: Մեր ուժը տուինք Պոլիսին, իսկ Անատոլուն, պատմական Հայաստանը ձգեցինք գրեթէ անտէր, լքուած, յետամնաց: Չկրցինք զարգացնել մեր բնաշխարհը: Այդպէս ալ մնաց վիճակը մինչեւ 1915 Պոլսոյ մէջ, ուր հաստատուած էին մեր կուսակցութեանց կեդրոնները մինչեւ իսկ: Չանդրադարձանք որ մեր կարծեցեալ ազատութիւնը Պոլսոյ մէջ, իսկական բանտարկութիւն էր: Եւ երբ ժամը հնչեց, թուրքը հաւաքեց բոլորս ակնթարթի մէջ: Իր գործը դիւրին եղաւ: Այս մէկը ինք առաջուրնէ գիտէր: Մենք հայկական դրախտ կարծեցինք Պոլիսը, որ թուրքին ոյժի մեծագոյն կեդրոնն էր: Այս ձեւով, մեր բոլոր յոյսերը կորսուեցան: Արեւմտեան Հայաստանի ժողովուրդն ալ, հողն ալ, ամէն բան կորսուեցան: Հիմա ալ ունինք պատրիարքութիւն մը հոն: Արեւմրտահայաստանի երբեմնի մեր կրօնական կեդրոնն է: Ինչ թիւ կը կազմէ գաղութը, քսա՞ն, երեսո՞ւն հազար: Չեմ գիտեր: Մէկ մասը տեղի հայերուն, նորերս Արեւմտահայաստանի խորերէն եկած հայ բեկորներ են, ջարդերէն ճողոպրած, վերապրած հայերու մնացորդներ: Անոնց հաւաքեցին ու բերին Պոլիս: Թրքախօս հայեր են մեծ մասամբ: Համայնքը կը մնայ ուղղակի ենթակայ թուրքերուն, անոնց ազդեցութեան տակ: Մեծ մասը, մանաւանդ երիտասարդները թուրքերէն կը խօսին տուներու, դպրոցներու եւ հասարակական վայրերու մէջ: Իբր թէ հայկական վարժարաններ են: Շրջանաւարտները աւելի շատ թրքախօս կ'ըլլան: Կը գտնուին անշուշտ բացառութիւններ իրենց մէջ, լաւ հայերէն խօսող: Բացառութիւնը օրէնք չէ սակայն: Ծնողներ, կեանքի պայմաններու ստիպումով, իրե՛նք կը քաջալերեն իրենց զաւակներուն թրքախօսութիւնը, որ անոնք տիրապետեն թուրքերէնին, որ ընկերու-

Թեան մէջ դիրք ու բարեկեցութիւն կարենան ապահովել: Այս պատճառով ալ, հայերէնին կարեւորութիւն չի տրուիր: Հայերէն գիտես թէ չես գիտեր՝ կարեւոր չէ: Բնական է՝ եթէ հայերէնէ դասարան չմնաս, հայերէն չես սորվիր: Առաջ, Պոլսոյ մէջ մայրենի լեզուով կը դասաւանդէին գիտութիւն, Փիզիք, ուսողութիւն, աշխարհագրութիւն, եւայլն... Այսօր, այս բոլորը թրքերէնով կը տրուին: Հայերէնն ալ կ'աւանդուի իբր օտար լեզու: Դժբախտաբար, նոր սերունդն ու մանաւանդ ծնողները կարեւորութիւն չեն տար հայագիտութեան, պէտք եղած բժախնդրութիւնը ցոյց չի տրուիր հայ լեզուի ուսուցման հանդէպ, նկատելով որ «կարեւորութիւն չունի»: Ինչ կարելի է ընել, քանի պայման չէ հայերէն գիտնալը դասարան անցնելու համար: Այս պատճառով, հայերէն լեզուն երթալով կը տկարանայ:

Հ.- Խօսքը խօսք կը բերէ... Խառն ամուսնութեան մասին ի՞նչ է ձեր կարծիքը:

Պ.- Խառն ամուսնութիւնը ոչ մէկը չի փափաքիր: Բայց այսօրուան «ռէալիթէն», իրականութիւնը հասկնալ պէտք է: Խառն ամուսնութեան ոչ մէկ ձեւով արգելք ըլլալ կարելի է: Պիտի շարունակուին խառն ամուսնութիւնները դժբախտաբար: Լեզուն պիտի շարունակէ կորսուիլ սփիւռքի մէջ: Երկու - երեք տասնամեակէ աւելի պիտի տոկա՞յ արդեօք...

Հ.- Ի՞նչ կրնանք ընել դարմանելու համար այս վիճակը: Ի՞նչ է մեր աշխատանքին կարեւոր մէկ մասը...

Պ.- Բեկում պէտք է յառաջացնենք կացութեան մէջ, գոյացնենք անկիւնադարձ: Բայց, հայութիւնը չունի այդ ոյժն ու կամքը: Թուլամորթ ենք դժբախտաբար: Յաւելուած ուրիշ բան մը կայ - այսօրուան Հայաստանի ռեժիմը Արեւմտեան տէրութեանց հաճելի չէ: Ասկէ օգտուելով որոշ կազմակերպութիւններ, այստեղ թշնամութիւն կը ստեղծեն հայ ժողովուրդին մէջ, կը պառակտեն հայ ժողովուրդը: Այս ձեւով հայ ժողովուրդը կ'ապրի սփիւռքի մէջ առանց նպատակի, իսկ նպատակ չունեցող ժողովուրդին ուղածիդ չափ Զանայ հայերէն սորվեցնել մշակոյթի ճամբով: Տեղ չես կրնար հասցնել զինք մէկ քանի հանդէսներով ու տարեվերջի ճաշկերոյթներով: Թոյլ տուէք ըսելու, որ ասոնք տեսակ մը ինքնախաբէութիւն են ինծի համար: Ընկեր մը ունէի այստեղ, որ Նիսի Մշակութային Միութեան ճամբով կ'աշխատէր բաներ մը ընել առանց նպատակի, առանց «բրոկրամ»ի: Մեր ցաւը կը կայանայ հոն, որ իւրաքանչիւր համայնք ինքզինք ամբողջ հայ սփիւռքի գլխաւորն ու առաջատարը կը սեպէ, եւ կը կարծէ թէ ամբողջ հայութիւնը իրազեկ է իր կատարածին, զայն կ'իմանայ: Մինչդեռ ասոր հակառակն է իրողութիւնը: Նիւ Եորքի մէջ միայն դուք ձեզ գիտէք, հոս՝ մենք մեզ: Մէկս միւսէն լուր չունինք: Կ'աշխատինք առանց ունենալու ընդհանուր ծրագիր, յայտագիր: Չունինք հասարակաց նպատակակէտ: Ինչ որ խելքերնիս փչէ այն կ'ընենք: Ահա թէ ինչու ես յոյս չունիմ, որ կրնանք բան մը ընել: Լաւ տեղ հասնիլ: Մենք, մեր երկու - երեք հազար տար-

ւան հայկական պատմութեան, մշակոյթին ժառանգը կը գործածենք, կը մտխենք հիմա: Անոր հարստահարիչները դարձեր ենք: Կը դիմենք յառաջ առանց նպատակի: Թոյլ տուէք որ յանձնարարեմ ձեզ կարդալ այս գրքին Ա. էջին մէջ գտնուող Ռուբէն Սեւակի «Այլասերում» յօդուածը: Կը խնդրեմ զայն լաւ կարդալ: Անոր ամէն մէկ տողը այսօրուան սփիւռքին, տիրող կացութեան փայլն կը կազմէ, իմ համեստ կարծիքով:

Ամէն թիւրիմացութիւն կանխած ըլլալու համար ըսեմ, որ իմ դիտողութիւնները սփիւռքահայ բոլոր կազմակերպութիւններուն չի վերաբերիր:

Հ.- Դուք կրնա՞ք կարդալ:

Պ.- Այս յօդուածը, որ մաս կը կազմէ «Բժիշկին Գիրքէն փրցուած էջեր»ուն, խորագիր ունի «Այլասերում»ը: Այլասերումը Ռուբէն Սեւակի գաղափարական դրսեւորումն է, որ կուտայ իր մտածումները: Ես այն համոզումը ունիմ, որ Ռուբէն շատ մեծ հեռատեսութիւն ունեցած է այս յօդուածին մէջ, մեր ներկան եւ ապագան նախատեսած է, ուրեմն միայն շրջանի մը յատուկ բան մը չէ այս նախատեսութիւնը, եւ դժբախտաբար իր գրածները իրականութիւն ելան, դարձան գրի առնուելէ 70 տարիներ ետք: Ուրեմն՝ «Այլասերում» (գրուած 1911-ին՝ Ռուբէն Սեւակի կողմէ):

«ԱՅԼԱՍԵՐՈՒՄ»

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ

«ԲԺԻՇԿԻՆ ԳԻՐՔԷՆ ՓՐՑՈՒԱԾ ԷՋԵՐ»ՈՒ ՇԱՐՔԷՆ

...Աշխարհիս բոլոր մարդասպաններն ու բոլոր չարագործները ձեռք ձեռքի տուած՝ պիտի չկրնային այնքան երիտասարդ, այնքան խոստըմնալի, այնքան ընտրուած հոգիներ սպանել, քան Շոփէնհաուեր մը, Նիցչէ մը, Պաշտըն մը...

Այլասերած մանուկներու օրօրոցներուն մէջ պէտք է փնտռել անձնասպանութեան քարոզիչները, յոռետեսութեան առաքեալները, ապականութեան մարգարէները:

Անոնք կը ջլատեն գործունէութեան ամէն տենչ, երջանկութեան ամէն յոյս, սրբութեան ամէն հաւատք:

Անոնք չեն յառաջդիմեր՝ այլ կ'ոստնուն, չեն երազեր՝ կը զառանցեն, չեն օրհներ՝ այլ կը նզովեն, չեն սիրեր՝ այլ կը տոփան:

Իրենց երգը հայհոյանքի մը պէս ամբարտաւան է, իրենց ժպիտը հեզնութեան մը պէս վիրաւորիչ:

Օրինակ կ'ուզէ՞ք: Բայց ամէն ազգերէ աւելի հայ մտաւորականութիւնը կը վխտայ այս ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ՀԱՆՃԱՐՆԵՐՈՎ...

Կէս հանճարներ շա՛տ: Բայց երբ ցեղի մը մտաւորական բանակը տաղանդաւոր փոքրիկ վիժուկներով միայն կը լեցայ՝ անհանդուրժելի, գայթակղեցուցիչ, դատապարտուած ցեղ մը կ'ըլլայ այն (...)

... Ու մենք փոխանակ արմատախիլ ընելու, տգիտօրէն կ'ընտրենք էն ախտավարակ ծիլերը ու գիրենք միայն կը մշակենք:

Այն բոլոր առոյգ, պայքարող, զուարթ ու աչքաբաց երիտասարդութիւնը, որ կը լեցնէ մեր վարժարանները, կ'առնենք օր առաջ ԳՈՐԾԻ տալու համար:

Իսկ այն քանի մը ճղճիմ, տժգոյն ու տխուր տղաքները, այն պատանի ծերունիները, որ արեւէն ու պայքարէն խուսափելով՝ դպրոցի մութ անկիւններուն մէջ թուղթ կը մրոտեն, անոնք դպրոցէ դպրոց, երկիրէ երկիր, համալսարանէ համալսարան կը դրկենք:

Խեղճերը...: Անոնք կը լեցնեն պանդուխտ ուսանողի գերեզմանները, անոնք կը լեցնեն հարուստի նախասենեակները ու վաճառականի գրասենեակները. հիւանդանոցի խշտեակները անոնք կը լեցնեն...:

Ու կը պատահի մեզ ա՛յն ինչ որ մէկ քաղաքակիրթ ազգի չէ պատահած:

Մեր գիւղացի ու շուկայի դասակարգը անելի մտացի է քան այն, որ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆ կը կոչուի. ընթերցողը անելի ողջամիտ է քան գրողը, ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒՈՂԸ ԱԻԵԼԻ ՀԵՌԱՏԵՍ է ՔԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂԸ. ուրիշ խօսքով՝ մարմինը անելի խելացի է քան ուղեղը...:

Բնախօսական օրէնք մըն է, որ մարմինը իր մէջէն քիչ քիչ կը չէզոքացնէ, կ'անջատէ, կը վտարէ այլասերած մասերը:

Նոյն օրէնքով միայն կարելի է բացատրել՝ թէ ինչո՞ւ մեր մտաւորականութեան ու մեր հասարակութեան միջեւ գտնուող կապը քիչ-քիչ կը բարակնայ:

Ցեղը կը մնայ առանել քան երբեք առողջ, ու իր մէջէն կը չէզոքացնէ, կ'անջատէ, կը վտարէ օտարացած ու այլասերած տարրերը:

Գլուխը մարմինին կապող նիհար պարանոցը երթալով կը բարակնայ: Ու հեռու չէ գուցէ այն օրը, երբոր վիզը փրթելով՝ մեր մտաւորականութիւնը անմարմին գլուխ մը պիտի ըլլայ միայն, եւ մեր ցեղը՝ անգլուխ մարմին մը...

Չէ՛ք տեսներ արդէն, թէ ինչպէս շատ մը գրագէտներ լիրբ քաջութիւնը ունին յայտարարելու՝ թէ իրենք ժողովուրդին համար չէ որ կը գրեն:

Ոչ, հօտին ու հովիւներուն միջեւ անհասկացողութիւնը երբեք այսքան մեծ չէր եղած:

Գառնուկի պէս անզէն ցեղ մը ամէն օր, ամէն օր կը յօշոտուի: Իսկ մեր գամբռները խելօքցեր, փիլիսոփայացեր, քաղաքակրթութիւն եւ, տիեզերական եղբայրակցութեան մը խօսքեր կ'ընեն մեզի, ու կ'երագեն այն հեռաւոր օրուան՝ ուր գայլ ու գառնուկ մէկտեղ կ'արածուին...:

Մանուկի պէս տգէտ ցեղ մը ուսման կաթին է կարօտ, այն բարի ու անարատ ու սպիտակ կաթին, որ հիւանդներն իսկ կարենային մարսել:

Իսկ մեր համալսարանականները, որ մեր մտաւոր ստնտու մաշերը պիտի ըլլային, դեռ կերածնին չմարսած կուզան մեր առջեւ փսխելու...:

Որքուկի պէս անտէր ցեղ մը հուժկու, ու լուսեղ ու սիրտքուխ բարբառի մըն է ծարաւ. իսկ մեր գրագէտները հանելուկային, առեղծուածային, խաւարակոտ բաներ կ'ըսեն իրեն, ու մեր քերթողները՝ գրիչնին հայ արեան մէջ թաթխելէ վերջ՝ չիճարէն տաղեր կը գրեն, որպէսզի մարդ չհասկնայ...:

Հեռո՛ւ մենէ՛ ախտագի՛ն մտաւորականներ: Դուք ցեղին ուղեղն էք, բայց երբ ուղեղը ուրիշ կերպ չի կրնար խորհիլ քան յուսահատեցնելով մեր կենսունակութիւնը, մենք պիտի փրցնենք ու նետենք այդ ուղեղը:

Մենք նոր միտքեր, նոր սրտեր, նոր հոգիներ պիտի դարբնենք:

Մեզի կարմիր ու մսուտ շուրթներով, ուժեղ ու ժպտուն գրականութիւն մը պէտք է:

Մեզի առողջ ու երիտասարդ մտաւորականներ պէտք են: Չուկն իր գլուխէն կը հոտի, ազգն՝ իր մտաւորականներէն: Անոնք են ցեղի մը գլուխը: Կրնայ մարմինը շատ ուժեղ ու շատ գործունեայ ըլլալ, բայց երբ ուղեղը խաթարուած է՝ այդ մարմնին շարժումը պիտի ըլլայ միա՛յն յիմարական գործունէութիւն եւ անպտուղ յոգնութիւն:

Ահա թէ ինչո՛ւ իրական վտանգները թողլով՝ հովերուն դէմ, ու մենք մեզ դէմ կը պայքարինք:

Ահա թէ ինչո՛ւ փոխանակ յառաջդիմելու՝ խենթերու պէս կեցած տեղերնուս վրայ կը ցատկենք, երկու հազար տարիէ ի վեր...:

Այո՛, մեր ցեղը տարօրինակապէս կենսունակ ու աշխատող ցեղ մըն է: Այո՛, մեր հնամենի նաւը դեռ ջուրերուն վրայ կը ծփայ, դեռ չընկղմեցաւ: Բայց ի՛նչ է պատճառը, որ երէկուան նաւակները մեզ արդէն անցան, ու մենք Ուրուական նաւին պէս կը ծածանինք դեռ, անխորատուզելի, բայց եւ հաստատ ցամաքի մը հասնելու անկարող...:

Ասոր պատճառները շատ բարդ են անշուշտ: Բայց գլխաւոր պատճառներէն մէկն այն է, որ դեկին գլուխը կը նստեցնենք մեր է՛ն ախտագին, է՛ն ալլասերած, է՛ն անպէտ ծնունդները:

Սակայն ստո՛յգ, ստո՛յգ կ'ըսեմ ձեզի, վտանգը մեծ է, շա՛տ մեծ. աւելի մեծ քան կրնանք ենթադրել:

Ժամանա՛կն է հակազդելու, հակազդե՛նք: Մեզի նոր Ոսկեդար մը պէտք է, նոր Ոսկեդա՛ր մը: Ալլասերո՛ւմ. ո՛չ, վերածնո՛ւնդ...:

ՌՌԻԲԷՆ ՍԵՒԱԿ

1911 - *Հոգան*

Հ.- Հետաքրքրական է որ այս տողերը գրուած են 1911-ին եւ թուրքերը լաւ հասկցած են Ռուսէն Սեւակի կարողութիւնը եւ այդ պատճառաւ ալ, զինք դատապարտած են մահուան:

Պ.- Այո, ճիշդ է այդ: Յովհաննէս Լեփսիուսի կողմէ գերմանական արխիւէն հանուած նամակ մը, որ գրուած է գերման դեսպանատան պատասխանատուի մը կողմէ եւ ուղղուած՝ Ռուսէն Սեւակի կնոջ, տեղ կը գրաւէ այս գիրքին մէջ: Գերման դեսպանատան պատասխանատուն կը բացատրէ, թէ՛ ինչո՞ւ թուրքերը պիտի չուզէին կենդանի թողուլ Ռուսէն Սեւակը:

Ինչպէս ըսի՝ այդ նամակին թարգմանութիւնը ամփոփուած է այս գիրքին մէջ: Հոն կը նկարագրուի թէ ինչպէս, Տիկ. Տոքթ. Չիլինկիրեան եւ մայրը՝ Տիկ. Աբել, այնուհետեւ աշխատեցան ենթակային վերադարձը եւ ապա Գերմանիա հաստատուիլը ապահովել: Թուրք կառավարական պաշտօնեաները մերժեցին, սակայն, այն առարկութեամբ որ, ինչպէս կը հետեւի խնդրոյ առարկայ պաշտօնեաներու արտայայտութիւններէն, Տոքթ. Չիլինկիրեան կը նկատուի իբրեւ մէկը այն մտաւորականներէն, որոնց զանգուածներուն վրայ ունեցած ազդեցութենէն կը վախցուի: Այս է ամենակարեւորը:

Հ.- Հետաքրքրական է նաեւ այն պատմութիւնը, որ Տիկ. Սեւակ գերմանուհի էր. երբ գնաց գերմանական դեսպանատուն, կամ դեսպանին մօտ, խնդրելու իր ամուսինին ազատումը... Ի՞նչ էր այդ պատմութիւնը:

Պ.- Ատիկա, իսկապէս ալ կարեւորագոյն էջերէն մէկն է Ռ. Սեւակի կենսագրին, նկատելով որ Ռ. Սեւակի կինը գերմանացի էր, բաւական ծանօթ ընտանիքէ, զինուորական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ տուած գերդաստանէ մը սերած, Աբել ազգանունով:

Երբ Ռուսէն Սեւակ կ'աքսորուի Չանդըրի, կինը կը դիմէ գերման իշխանութիւններուն, որոնք տիրող ոյժ էին այն ատեն թուրքիոյ մէջ, անոր զինակից-դաշնակիցը: Փաստօրէն, իրե՛նք կը վարէին զինուորական բոլոր աշխատանքները: Առ այդ՝ Տիկ. Սեւակ կ'ուզէ տեսնուիլ Պոլսոյ գերման դեսպան Վանկենհայմի հետ: Դեսպանը կը խուսափի ընդունելէ զինք, զանազան պատրուակներ առաջ քաշելով: Տիկնոջ յամառութեան վրայ՝ ընթացք կը տրուի իրեն: Սեւակի կինը կը խնդրէ դեսպանին միջամտութիւնը, յիշեցնելով որ Գերմանիա ամենագոր է թրքական իշխանութեանց մօտ: Իր մէկ խօսքը երկու չըլլար: Եւ սակայն, Վանկելհայմ կ'ըսէ. «Դուն թշուառական գերմանուհի, որ ամուսնացար այս հայուն հետ եւ ձգեցիր քու ազգը ու եկար հոս, եւ հիմա կ'ուզես որ ազատեմ զինքը: Անոնք մեռնելու գացին եւ ա՛լ, ետ պիտի չգան»:

Ասոր վրայ Տիկ. Սեւակ կը գոչէ. «Երկու զաւակ ունիմ, ես զանոնք պիտի մեծցնեմ իբր հայ, եւ անոնք պիտի առնեն իրենց հօր վրէժը քեզմէ եւ թուրք ու գերման ազգերէն»:

Աւելցնեմ, որ Սեւակի մանչը Ֆրանսա հաստատուեցաւ իր մօրը ցանկութեամբ: Ան գերմաներէն չի խօսիր, ինչպէս իր աղջիկը՝ մէկ բառ չի գիտեր գերմաներէն: Մանչը Բ. Աշխարհամարտին, զինուորագրուեցաւ Ֆրանսական բանակին եւ կուուեցաւ գերմանացիներուն դէմ: Ասիկա

«սէմպոլիք», խորհրդանշական կեցողածք մըն է բանականաբար: Ինք չզգետնեց մէկը, ինչպէս Թէհլիրեան սպաննեց Թալաթը:

Հ.- Այստեղ կը տեսնենք Պերհովէնի եւ Վիքթոր Հիւկոյի նկարները: Ո՞վ գծած է զանոնք:

Պ.- Սեւակն է գծած: Նկարչութիւն սերտած է 1904-ին՝ Պէրպէրեան վարժարանին մէջ: Իր ստորագրուածութիւնը կը կրեն նկարները:

Հ.- Իսկ ա՛յս ինչ է:

Պ.- Հեռագիրն է Սեւակի վերջին գրութեան, զոր ինք ղրկած է իրեններուն Չանդրրիէն, 25 Օգոստոս 1915-ին, որուն մէջ կը նշէ, բնական է թրքերէնով, նկատելով որ հայերէն հեռագիր քաշել կարելի չէր այն ատեն, թրքական գրաքննութեան պատճառաւ: Կարգամ թարգմանաբար. «Դ. Վարուժանի հետ Այաչ պիտի երթանք. նամակնիդ հոն ղրկեցէք. Ռուբէն»:

Այդպէս ալ եղած է: Ինք 1915-ի Օգոստոսի 26-ին, Դ. Վարուժանի եւ երեք ուրիշ աքսորեալ հայերու հետ ճամբայ կը հանուին Չանդրրիէն դէպի Այաչ: Քիչ ետք, Խալէճիք գիւղի մօտերը, կը սպաննուին թուրք «չէթէ»ներու կողմէ: Ասոնք առաջնորդուած էին ձեմալ Օղուզի կողմէ: Յիշեցնեմ, թէ հայրը այն աղջկան, որուն կեանքը փրկած էր Սեւակ զինք դարմանելով, գտնուած է այդ մարդասպան «չէթէ»ներուն մէջ:

Հ.- Այս բոլոր փաստաթուղթերուն, որոնք տեղ գտած են գրքին մէջ, «օրիժինալ»ները կա՞ն ձեր մօտ:

Պ.- Այո, «օրիժինալ»ը մեր մօտն է:

Հ.- Պրն. Չիլիակիրեան, հիմա կը թուի ինձի, որ մենք հասած ենք այս հետաքրքրական հարցազրոյցի աւարտին, դուք որ ներշնչուած էք Սեւակեան ազգային գաղափարներով, քաղաքական ի՞նչ ուղի, մտայնութիւն եւ հեռանկար կը մաղթէք սփիւռքահայութեան:

Պ.- Տրամաբանութեան ճամբան մէկ է: Երկու անգամ երկու կ'ընէ չորս: Մենք, այս «քոմբիւթըր»ի, այս յառաջդիմութեան դարուն, կ'աշխատինք երկու հազար տարի առաջուան սկզբունքներով դժբախտաբար: Որովհետեւ չենք հաւատար տրամաբանութեան, իրականութեան, եւ մենք միայն մեր երազածը ընելու կը ջանանք եւ ասոնք ալ ցնորական երազներ կ'ըլլան յաճախ: Այս է մեր դժբախտութիւնը: Ես կ'ուզէի վեր-յիշեցնել ձեզի, թէ 1985-ին՝ Ռուբէն Սեւակի 100-ամեակին առթիւ հրատարակուած գրքին մէջ, հոն, ուր Ռ. Սեւակ կը խօսի «Ուղեղներ»ու մասին, ես այնտեղ ջանացեր եմ լաւագոյնս բացատրել այն, թէ ինչ պէտք է ընէր սփիւռքը եւ ինչ պարտի ընել ան ասկէ ետք, կարելի բոլոր միջոցներով: Իսկ նոյն գրքին 50-րդ էջին վրայ, ասոր վերջին մասին մէջ որ մինչեւ 57-րդ էջ կ'երթայ, բացատրուած են այն գաղափարները, զորս ուզած ենք լաւապէս իւրացուցած տեսնել սփիւռքահայութեան կողմէ եւ որոնք հայ սփիւռքի ապագային ու տանելիք աշխատանքներուն կը վերաբերին: Ա՛յն սփիւռքին, որ մինչեւ հիմա աննպատակ մարդու

պէս, Ռ. Սեւակի մատնանշածին պէս՝ հովերուն դէմ եւ ինքզինքին դէմ կը պայքարի առանց նպատակի, առանց յենարանի, առանց որոշ տեղ մը հասնելու նպատակի: Խօսքս մասնաւորներու չի վերաբերիր: Բացառութիւնները միշտ յարգելի են:

Այս գիրքին վերջին մասին մէջ, կարեւորագոյն կէտը կարծեմ սա է – Կեանքի մէջ ամէն բան նպատակով կ'ըլլայ: Ամէն մարդ, ամէն հաստատութիւն, ամէն կազմակերպութիւն, ամէն կուսակցութիւն, ամէն պետութիւն նպատակ մը ունենալու է, «բրոկրամ» մը ունենալու է: Եւ այս դարուս մանաւանդ, «քոմբիւթըր»ի դարուս, յառաջդիմութեան այս դարուս, կարելի չէ որեւէ տեղ հասնիլ առանց ծրագրումի:

Այս տեսակէտով, այս կարմիր Գիրքին (այսպէս կրնանք որակել իր բովանդակութեան, նիւթերուն պատճառաւ) մէջ ընդգծուած կարեւորագոյն կէտը այն է, որ հայութիւնը, իր ամբողջութեան մէջ, իր նպատակակէտը պարտի ճշդել. ասիկա անհրաժեշտութիւն է, ստիպողական, անյետաձգելի: Մենք կը գործենք առանց որոշ ու ընդհանուր նպատակի: Մեր բոլոր անյաջողութեանց պատճառը մեր անջատ-անջատ, ինքնագլուխ ու առանց «բրոկրամ»ի գործելն է: Ինչ պէտք է եղած ըլլայ այդ նպատակը հայութեան, եթէ ոչ՝ «ԱՄԷՆ ԲԱՆ ՄԵՐ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ ՀԱՄԱՐ» սկզբունքը: Այս սկզբունքով է միայն, մենք կրնանք ունենալ հասարակաց գիծ: «Միայն ու միայն հայրենիքին համար» սկզբունքով է, որ մենք պիտի կարողանանք, պիտի յաջողինք մեր երիտասարդ սերունդին յոյս մը տալ, ծրագիր տալ, որ ան գործէ ու յաջողի իր ապագայ կեանքին մէջ:

Առանց այդ յոյսին, առանց այդ նպատակին, մենք համոզում չունինք որ տեղ կրնանք հասնիլ: Ուրեմն կրկնենք, որ մայր հայրենիքի ծառայութեան ճամբով է, որ տեղ կը հասնինք, կը յաջողինք: Միայն տրամաբանութեան օրէնքներուն հպատակելով եւ անոնց թելադրութեամբ գործելով է, որ կրնանք յաջողութիւն արձանագրել: Անիրագործելի երազներու ետեւէն երթալով, ինչպէս ըրած ենք ցարդ, հովերուն դէմ պայքարելով, ինչպէս Տոնքիչոթները կ'ընեն, ըրին մինչեւ հիմա, մեր մեծ Տոնքիչոթները, որոնք այսօր առաջնորդ կը նկատուին՝ մենք երազախար կ'ըլլանք, եւ այս կարգի առաջնորդները ես կ'որակեմ կեղծ առաջնորդներ, կեղծ ազգասէրներ, որոնք մեր ժողովուրդին աւելի վնաս հասցուցին քան շահ, հայրենիքն ու ազգը շատ տուժեց ասոնցմէ: Այսօր ցաւալի է մատնանշել, որ գրեթէ հարիւրամեայ այս կուսակցութիւնը այսօր իր հակապատկերին վերածուած է: Իր հայրենասէր հիմնադիր ղեկավարները թող տեսնեն այս վիճակը, իրենց հիմնած կուսակցութիւնը, որ կը գործէ աւելի շատ հայրենիքին ի վնաս, գործնապէս բան չընէր յօգուտ անոր:

Այսօր շատ ցաւալի է տեսնել այս իրականութիւնը: Բայց իրենք, այս իրականութիւնը տեսնելու կարողութիւնը չունին, չեն ուզեր տեսնել իրականութիւնը: Այսօրուան հայրենիքին համար որեւէ օգտակար բան չեն ըրած: Կը խօսին միայն: Կը խօսին անոր իրաւունքներուն մասին միայն թաքուն, յետին նպատակներ ունենալով: Հայրենիքէն ներս խլրտումներ ստեղծել է իրենց նպատակը, նաեւ վնասել այն Միութեան,

որուն կապուած է հայրենիքը: Այս կարգի ղեկավարներ ժողովուրդը նոր 24 Ապրիլներու պիտի տանին, նոր թշնամանքներու եւ նոր աղէտներու: Ուրեմն կ'ուզենք այս մասին վերջին խօսք մը ըսել, թէ՛ մէկ քան կայ հայութեան համար: Սփիւռքի հայութեան համար կարենալ գոյատեւելու: Ասիկա հայրենիքին կապուիլն ու անոր զօրացումին համար աշխատիլն է: Ապա թէ ոչ, մէկ քանի տասնամեակներ ետք, պիտի հասնինք այն ճակատագրին, զոր ունեցան Հնդկաստանի հայերը, Լեհաստանի հայերը, Վենետիկի, Ամսթերտամի հին գաղութները հայկական: Պիտի ունենանք ճիշդ այն ճակատագիրը, որ Ֆրանսայի ու Ամերիկայի այսօրուան սերունդներունն է: Այսօրուրնէ իսկ զանոնք կրնանք որակել կորսուած սերունդներ հայ սփիւռքին համար: Բացառութիւններ կրնան ըլլալ մէկ քանի հատ: Այսպիսիները տեսնելով մենք կը միտնալորենք, երազներու անձնատուր կ'ըլլանք: Մոռնալով որ քանի մը բացառութիւն, մաթեմատիքական արժէքով քան չեն ներկայացներ: Եւ դեռ կը յենինք այդ մատի վրայ համրուող բացառութիւններուն վրայ, երազներ կը հիւսենք անոնց վրայ: Շատեր գիտեն այս դառն իրականութիւնը, այս վիճակին բուն պատասխանատուները մանաւանդ, գիտեն, համոզուած են որ այսօրուան սփիւռքը, ներկայ ընթացքով, ոչ մէկ տեղ կրնայ հասնիլ: Հակառակ անոր չունին քաջութիւնը իրականութիւնը խոստովանելու, ճշմարտութիւնը խօսելու, եւ անոնք, կարծեցեալ առաջնորդները մանաւանդ, մեզ կ'օրօրեն երազներու թելերուն վրայ, Տոնքիչոթական կեցուածքներով ժամանակ ու առիթ կորսնցնել կուտան, որ միայն մեզ քնացնելու կը ծառայէ եւ ոչ մէկ լաւ տեղ չի հասցներ: Այս թմրեցուցիչները ամէն օր կը լսենք, կը կարդանք, կը հետեւինք այդ թմրեցուցիչ խօսքերուն, կը լծուինք աշխատանքի վասն ոչինչի, քանի որ զարտուղի կատարուող այդ աշխատանքները որեւէ հասարակաց գիծ ու նպատակ չունին, համադրութիւն չկայ անոնց միջեւ, ասոր համար ալ դատապարտուած աշխատանքներ են ի յառաջագունէ: Մինչդեռ, եթէ ընդհանուր ծրագրի հիման վրայ տարուէին ասոնք, կրնան իրապէս լաւ արդիւնքի հասնիլ:

Դժբախտաբար, 1920ի վարիչներէն՝ Քաջագնունիին խօսքերը ստիպուած ենք դեռ ականջի օղ ունենալ: Այն Քաջագնունին, որ 1923-ին համարձակեցաւ ըսել որ՝ Դաշնակցութիւնը ալ անելիք չունի: Անիկա վարչապետն էր Հայաստանի 1918-20 թուականներուն: Յենած իր քաղաքական կեանքի փորձառութեան վրայ, կատարեց այս խոստովանութիւնը, ընելով ինքնաքննադատութիւնը իր կազմակերպութեան, որ տասնեակ ու տասնեակ տարիներ վնասաբեր գործունէութիւն ունենալէ ետք, դեռ կը շարունակէ իր վնասակար վարքագիծը: Այս ղեկավարներուն ազդեցութիւնը կը տեսնենք ժողովուրդին վրայ: Կը ցաւինք այս տխմար վիճակին: Չենք գիտեր թէ ինչու պիտի ստեղծուէր նման վիճակ: Հաւատալ չենք ուզեր, որ հայ ժողովուրդը այս աստիճան կրնայ մեղանչել տրամաբանութեան, տեսնելէ, հաւատալէ ետք այդ սխալը, դեռ հետեւի ու հաւատայ անոնց, որոնք դեռ պատնէչի վրայ են: Բոլոր պետութիւնները, բոլոր ազգերը դժուար եւ անհանդուրժելի օր ու տարիներ ունեցած են, բայց գիտցած են նաեւ իրենց պարտութեանց պատասխա-

նատուներէն հաշիւ ուզել, դատել զանոնք, որ գործուած սխալները չկրկնուին ուրիշներու կողմէ:

Մենք բացառութիւն կը կազմենք: Մեր պատասխանատուները չեն պատժուած: Եւ միայն ու միայն այդ անձնաւորութիւններու, այդ կազմակերպութիւններու անպատիժ մնալուն պատճառաւ է, որ նման վիճակներ կը ստեղծուին ու կը վերստեղծուին սփիւռքի հայութեան քառսին մէջ: Ուրեմն ճանչնանք մեր բարեկամը, ճանչնանք մեր թշնամին: Միայն այս ձեւով մենք պիտի կրնանք մեր ուղին ընտրել, մեր ազգին ու հայրենիքին ծառայութեան հասարակաց աշխատանքներուն մէջ:

Դարերով՝ միայն ու միայն Թուրանական ցեղերն են, որ մեզի՝ վնաս հասցուցին, չարչարեցին եւ այդ Թուրանական ցեղերու շարունակութիւնը եղող օսմանեան կայսրութիւնը եւ այսօրուան թրքական կառավարութիւնները օգտուեցան ռուսական եւ Արեւմտեան պետութիւններու մրցակցութենէն, եւ այսօր, շնորհիւ անոնց, այսինքն՝ օր մը Գերմանիոյ, օր մը Ֆրանսայի, օր մը Անգլիայի եւ օր մըն ալ Ամերիկայի ու ասոնց միջեւ միացման հասարակաց գիծ եղող սիոնիստներու ճամբով է, որ այսօրուան Թուրքիան կանգուն կը մնայ, եւ միշտ ունի այն հեռաւոր երազը, որ օր մը թրքական ցեղերը, Պոլիսէն մինչեւ Կեդր. Ասիա երկարող, կը միացնէ Թուրանի մականին տակ: Ի վնաս հայութեան կ'իրականացնէ իր երազը, որ մեր վերջնական մահը պիտի նշանակէ:

Դժբախտութիւն է այսօր, որ մենք շատ առիթներ փախցուցինք, 19-րդ դարէն մինչեւ հիմա: Այսօր ալ, պատմութիւնը, ժամանակը ի նպաստ հայութեան չաշխատիր: Կրնա՞յ փոխուիլ պատմութեան անիւին թաւալմառ ուղղութիւնը: Դժբախտաբար հաւատք չունիմ: Մեր այս վիճակով, այս մտածումներով, այս կեցուածքով, որ հայ ժողովուրդինն է այսօր, մենք չենք կրնար իսկապէս օգտակար գործ կատարել ազգին ու հայրենիքին համար: Քանի որ հայութիւնը որպէս մէկ ընդհանրութիւն, աւելի շատ հատուածական ու անձնական շահերու լոյսի տակ կ'որոշէ իր աշխատանքները:

Այս խօսքերով մենք չենք ուզեր յոռետեսութիւն քարոզել, յոռետեսութեան քարոզիչ նկատուիլ: Ուզեցինք միայն ու միայն անցեալի դժբախտութեանց ախտաճանաչումը ընել, մեր ճախողութեան պատճառը տեսնել մեր այն աշխատանքներուն մէջ, որոնք այս վիճակը ստեղծեցին: Հիւանդութեան ախտը գտնելէ ետք միայն մենք պիտի գտնենք դարմանումի միջոցները: Առանց ախտաճանաչումի, առանց մեր ճախողութեան պատճառները գտնելու տեղ չենք կրնար հասնիլ:

Ախտը թմրեցնելով ու քնացնելով զինք չենք կրնար բուժել: Դարմանումի այս սխալ կերպը հիւանդը մահուան կը դատապարտէ: Եթէ շարունակենք ներկայի մեր անփոյթ ընթացքը պահել, պիտի հասնինք բոլորովին անյուսալի վիճակի: Փրկութիւնը անհնարին պիտի ըլլայ անկէ ետք: Բայց եթէ ունենանք քաջութիւնն ու խորաթափանցութիւնը տեսնելու եւ ընդունելու մեր սխալները, թերեւս յայտնուի յոյս մը հայութեան համար, նոր վերածնունդ մը բոլորելու: Այս մէկը կարելի է ունենալ եւ իրականացնել կապուելով մեր այսօրուան հայրենիքին ի

գին ամէն բանի, առանց նկատի առնելու անոց կառոյցը, վարչաձեւը: Ասոնք յաւիտենական չեն: Կրնանք այսօր այս ըլլալ, վաղը՝ ուրիշ բան ըլլալ: Հայրենիքն ու ազգն են յաւերժականը:

Քաղաքական ու ընկերային նկատումներ շարժառիթ կը ծառայեն, դժբախտաբար, որոշ հայերու, որ հայրենիքին դէմ աշխատին: Բնաւ ներելի չէ մեզի աշխատիլ, գաղափարական ու կուսակցական նկատումներով՝ մայր հայրենիքին դէմ: Քիչ առաջ ըսինք արդէն, որ այս մտայնութեամբ գործողները վնասակար դեր կատարած են մինչեւ այսօր:

Ուրեմն, տանք հայ երիտասարդներուն, հայ պատանիներուն միայն ու միայն հայրենիքի սէր, ի գին ամէն բանի: Եւ միայն այս աշխատանքն է որ մեր յաջողութեան պիտի տանի, մեզ պիտի հասցնէ մեր համազգային վառ տենչերու իրականացման:

Ուրեմն՝ հայրենիք, հայրենիք ու միշտ հայրենիք: Առանց հայրենիքի, առանց հողի որեւէ բան չի նել կարելի չէ: Մենք ի սպառ կը կորսուինք սկսած այն պահէն, երբ կը խզուինք հայրենիքէն, կը կտրուինք մայրական պորտէն: Մենք լոկ զանգուած մըն ենք, ինքնին որեւէ արժէք չունեցող զանգուած մը: Հայրենիքն է որ մեզի յոյս կուտայ: Ան է որ ապրեցնելու ուժ կրնայ տալ մեզի մեր ներկայի ու ապագայի աշխատանքներուն մէջ: Ներկայ անել կացութենէն դուրս գալու միակ միջոցն ուրեմն, փարիլն է Մայր Հայրենիքին, ի գին ամէն բանի, ամէն դժուարութեան, որովհետեւ միայն հայրենիքն է իրականը, միայն հայրենիքն է յաւիտենականը:

Թո՛ղ կեցցէ մեր Մայր Հայրենիքը, կեցցէ՛ հայուն հայրենիքը. կեցցէ՛ հայուն իրաւունքները:

Նիս, Օգոստոս 1988

Նահատակ Բանաստեղծ՝ ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ Գրական Մրցանակ

Հաղորդագրություն

Ռուբեն Սեւակի Գաղափարականը

« ԱՅԼԱՍԵՐՈՒՄ »

« Բժիշկին Գիրքէն Փրցուած Էջեր » ու շարքէն
հատուած

.....

Ձուկն իր գլուխէն կը հոտի, ազգն՝ իր մտաւորականներէն: Անոնք են ցեղի մը գլուխը: Կրնայ մարմինը շատ ուժեղ ու շատ գործունեայ ըլլալ, բայց երբ ուղեղը խաթարուած է՝ այդ մարմնին շարժումը պիտի ըլլայ միա՛յն յիմարական գործունէութիւն եւ անպտուղ յոգնութիւն:

Ահա թէ ինչո՞ւ իրական վտանգները թողլով՝ հովերուն դէմ, ու մենք մեզ դէմ կը պայքարինք:

Ահա թէ ինչո՞ւ փոխանակ յառաջդիմելու՝ խենթերու պէս կեցած տեղերնուս վրայ կը ցատկենք, երկու հազար տարիէ ի վեր...:

Այո, մեր ցեղը տարօրինակապէս կենսունակ ու աշխատող ցեղ մըն է: Այո՛, մեր հնամենի նաւը դեռ ջուրերուն վրայ կը ծփայ, դեռ չընկղմեցաւ: Բայց ի՞նչ է պատճառը, որ երէկուան նաւակները մեզ արդէն անցան, ու մենք Ուրուական Նաւին պէս կը ծածանինք դեռ, անխորասուզելի՛, բայց եւ հաստատ ցամաքի մը հասնելու անկարող...:

Ասոր պատճառները շատ բարդ են անշուշտ: Բայց գլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ ա՛յն է, որ ղեկին գլուխը կը նստեցնենք մեր Է՛ն ախտագին, Է՛ն այլատրած, Է՛ն անպէտ ծնունդները:

Սակայն ստո՛յգ, ստո՛յգ կ'ըսեմ ձեզի, վտանգը մեծ է, շա՛տ մեծ. ատելի մեծ քան կրնանք ենթադրել:

Ժամանակն է հակազդելու, հակազդե՛նք: Մեզի նոր Ոսկեղար մը պէտք է, նոր Ոսկեղա՛ր մը: Այլասերո՞ւմ, ո՛չ, վերածնո՛ւնդ...:

1911-ին Մեծ Եղեռնի նախօրեակին, Ռուբէն Սեւակի կողմէ գրուած մարգարէանման այս տողերը՝ դաս չեղան, այն տարիներուն, Պոլսոյ մէջ թուրքերու հետ գործակցող հայ առաջնորդներուն:

Եւ թուրքերը 1915-ին, Առաջին համաշխարհային պատերազմէն օգտուելով բնաջնջեցին Հայ Ազգը, մէջը ըլլալով իրենց հետ գործակցող հայ առաջնորդները, գողնալով անոր բոլոր սրբութիւններն ու հինգ-հազար տարուան հայրենիքը:

Եւ այս հայրենիքէն փրկուեցաւ փոքրիկ մաս մը միայն, շնորհիւ՝ 1920-ին մեզի օգնութեան հասնող եւ ամբողջական բնաջնջումէ ազատող Ռուս Ազգին:

Այս փրկուած փոքր Հայաստանը, այս «ժայռերու եւ քարերու երկիր Հայաստանը» հայերուն վերջին յոյսն էր:

Անարդարութեան դէմ պայքարի ճամբուն վրայ՝ հայուն վերջին յենարանը:

Տրամաբանութեան ճամբան մեզի կը ստիպէր որ, Արեւմտեան Հայաստանի ջարդի մնացորդ սփիւռքի հայութիւնը միանար փոքր հայրենիքին հետ, պայքարելու համար ցեղասպան թուրքին դէմ:

Բայց Սփիւռքի հայութեան մէկ հատուածին կեղծ առաջնորդները — ծախուած ըլլալով աշխարհակալ մութ ուժերուն — փոխանակ պայքարելու թուրքին դէմ, պայքարեցան փոքր հայրենիքին դէմ, պատրուակելով անոր ենթարկուած վարչաձեւը, մոռնալով որ վարչա-ձեւերը անցողակի են, եւ հայրենիքն է յաւիտեանը:

Կ'ուզենք այստեղ յիշել 1987-ին՝ Նիսի Ռուբէն Սեւակի Յիշատակի Տունը այցելող Վարդգէս Պետրոսեանի ըսածները:

Վրաստանի Գրողներու Միութեան նախագահը օր մը սապէս կ'արտայայտուի Վարդգէս Պետրոսեանին.

« Եթէ մենք, վրացիներս, ունենայինք հայերուն ունեցած սփիւռքը, մենք այսօր Սովետական Միութեան ամենամեծ ուժը կ'ըլլայինք: »

Սփիւռքը՝ այն մեծ ուժը, որ ունէին հայերը, երբեք չկարողացան գործածել ցեղասպան թուրքին դէմ: Երբեք չկարողացան գործածել՝ հայուն գողցուած հայրենիքը ետ առնելու համար. իրենց կեղծ առաջնորդներուն պատճառաւ:

Ոչխարներու նման անտարբեր մնացին նահատակներու արիւնին եւ հայրենի հողերուն կորուստին:

Ռուբէն Սեւակ, 1909-ի Կիլիկիոյ աղէտէն ետք անտարբեր մնացող հայերը նկատի առնելով սապէս կ'ըսէր.

« Հայ ժողովուրդը ե՞րբ պիտի սորվի մարդկօրէն կատղիլ: »

1915-ի մեծ աղէտէն ետք Հայ Սփիւռքը երբեք կատղիլ չգիտցաւ: Հայ Սփիւռքի պատմութիւնը լեցուն է պատեհապաշտութեան, անձնասիրութեան եւ դաւաճանութեան օրինակներով:

Ինչպէ՞ս չհիանալ եւ չնախանձիլ պաղեստինեան երիտասարդներուն, որոնք քարերով կը պայքարին ու կը մեռնին իրենց հայրենիքին համար:

Եւ մտաբերել Սփիւռքի առաջնորդներուն կեցուածքը:

25 Յունուար, 1984-ին, Փարիզի մէջ հայ մարտիկներու դատավարութեան օրը, Պոլսոյ ներկայ Պատրիարքը Անգարա կ'այցելէ եւ Թուրքիոյ վարչապետին պաշտօնատան մէջ ուղերձ մը կը կարդայ, խոր սուգի մատնելով Արեւմտեան Հայաստանի Հայրենիքին համար պայքարող բոլոր հայրենասէր հայերը:

« Թուրքիոյ հայերը, Թուրքիոյ հողերուն ամբողջականութեան համար իրենց կեանքը սիրով զոհելու պատրաստ են: » (Տե՛ս Պոլսոյ Պատրիարքական զեկոյց՝ «Մարմարա», 28 Յունուար 1984):

Ազգ մը իր Առաջնորդներով միայն արժանի կ'ըլլայ Ազգ մը ըլլալու: Ռուբէն Սեւակ 1911-ին սապէս կ'ըսէր:

« Գառնուկի պէս անգէն ցեղ մը ամէն օր կը յօշոտուի, իսկ մեր քերթողները, գրիչնին հայ արեան մէջ թաթխելէ վերջ չիմարէն տաղեր կը գրեն, որպէսզի մարդ չհասկնայ: »

1915-ի Եղեռնէն ետք հայ գրողները — քիչ բացառութիւններով — փոխանակ նահատակներու արիւնին եւ գողցուած հայրենիքին համար ժողովուրդին մէջ պայքարի ոգին զօրացնելու՝ ծաղիկը, թիթեռնիկը, եւ իրենց « ԵՍ »-ը երգեցին եւ ժողովուրդը քնացնելու ճամբան ընտրեցին:

Այս ձեւով «Թալաթ»-ի՝ « Հայը միայն թանգարանին մէջ տեսնել »-ու որոշումը հայերու ձեռքով կամաց-կամաց կ'իրականանար:

Պոլսահայ ոգիով սնանող գրողներ, որոնք Արեւմտեան Հայաստանի հին բարքերու ժառանգորդները, հարստահարիչները եւ մակարոյժներն էին, իրենց պայքարէ հեռու, անտարբեր ոգին փոխանցեցին Սփիւռքի հայութեան. օրօրելով, թմրեցնելով հայ ոգին: Սփիւռքահայութիւնը իր մահաբռնին մէջ կը մօտենար դէպի անդունդ: Կը մնար վերջին յոյսը հայութեան՝ «փոքրիկ հայրենիքը». եւ հայուն թշնամիները օգտուեցան 1986-ին Սովետական Միութեան մէջ «Փերեսթրոյթա» կոչուող ազատութեան շունչէն:

Տարիներէ ի վեր Սովետական Միութիւնը խորտակելու միտող աշխարհակալ մուկ ուժերը ստեղծեցին «Ղարաբաղի Հարցը», շատ լաւ գիտնալով, որ Սովետական Միութիւնը չէր կրնար հայերուն տալ Ղարաբաղը, նկատի առնելով Սովետական Միութեան մէջ 100 միլիոնի հասնող իսլամ զանգուածներու ըմբոստութեան վտանգը: «Ղարաբաղի Հարցը» մէջտեղ նետելով, հայերը կայծահանի դեր կատարեցին, Սովետական Միութեան մէջ գտնուող իսլամները հրահրելու համար:

Այս խաղը աշխարհակալ մուկ ուժերու կողմէ կարգադրուած խաղ մըն էր, Սովետական Միութիւնը խորտակելու համար, որ կը սկսէր 1979-ին՝ Սովետական Միութեան սահմաններուն մօտ, Պարսկաստանի մէջ, Խոմէյնիի մոլեռանդ իսլամական շարժումով: Եւ մենք ինկանք այս ծուղակը:

Այսօր Հայաստանի հայութիւնը այլեւս չի խօսիր Կարսի, Վանի, Մուշի մասին, չի խօսիր Էրզրումի, Սասունի մասին, չի խօսիր ցեղասպան Թուրքիին մասին, ի մեծ ուրախութիւն անոնց: Մոռցուած է Թուրքիոյ կողմէ գողցուած Արեւմտեան Հայաստանը, եւ կը խօսուի միայն Ղարաբաղի մասին:

Ռուսերու դէմ թշնամական զգացումները կը տարածուին հայու-
թեան մէջ, յանցաւոր նկատելով ռուսերը, որ Ղարաբաղը հայերուն չեն
տար, մոռնալով որ Ղարաբաղի Հարցին լուծումը Մոսկուայէն չանցնիր,
այլ կ'անցնի Անգարայէն:

Անգարան էր, 1920-ին, այն թուականներուն շատ դժուար վիճակի
մէջ գտնուող Սովետական Միութեան ստիպեց, որ Ղարաբաղը եւ
Նախիջեւանը ազերիներուն տրուի:

Եւ այսօր, Արեւմտեան պետութիւններուն զինակիցը եղող ցեղաս-
պան թուրքը մինչեւ հիմա անպատիժ կը մնայ, օրինակ ըլլալով իրեն
ցեղակից ազերիներուն:

Երբ ցեղասպան թուրքը տակաւին չէ պատժուած, ինչո՞ւ ազերի
թուրքերը միեւնոյն ցեղասպանութեան արարքները չընեն հայերուն
դէմ:

Այսօր, Մեծ Եղեռնէն 75 տարիներ ետք, մեր փոքրիկ հայրենի հողը,
հայութեան վերջին յոյսը՝ կեղծ առաջնորդներու ձեռքով վտանգի
ենթարկուած է:

Կը մոռնանք, որ Հայաստանը կը գտնուի կոկորդիլոսի մը բերանին
մէջ: Նայեցէք այսօրուան Հայաստանի քարտէսը. երեք կողմէ շրջա-
պատուած է թուրքերով. Արեւմուտքէն՝ ցեղասպան թուրքերով, Արե-
ւելքէն՝ ազերի թուրքերով, Հարաւէն՝ Պարսկաստանի ազերի թուրքե-
րով. եւ այս կոկորդիլոսին բերանը օր մը կրնայ գոցուիլ, ճզմելով բոլոր
հայութիւնը, եթէ՝ (Աստուած պահէ), ռուսական բանակը հեռանայ:

1985-ին Ռուբէն Սեւակի 100-ամեակի առթիւ հրատարակած՝
« Ռուբէն Սեակ եւ Փրցուելիք Ուղեղներ » գիրքին յառաջաբանին մէջ սապէս
կը գրէինք.

« Այս գիրքը կը ձօնենք Սփիւռքի այն կեղծ առաջնորդներուն, որոնց սխալ
քաղաքականութիւնը նոր 24 Ապրիլներու կրնայ յանգիլ:

Մաղթենք որ պատմութիւնը կրկնութիւն է ըսուած կարգախօսը Հայ Ազգին
համար չիրականանայ:

Ալ կը բաւէ Հայ Ազգին կրած տառապանքը:

Մենք այս հաղորդագրութեամբ կ'ուզենք՝ Ռուբէն Սեւակի գաղա-
փարականով հայ ժողովուրդը խելքի եւ տրամաբանութեան ճամբան
հրաւիրել: Մաղթենք որ Հայ Ազգը ինքնագիտակցութեան գայ, եւ
ճանչնայ իր բարեկամը, որ միայն ռուս ժողովուրդն է, եւ ճանչնայ իր
թշնամին՝ որ ցեղասպան թուրքն է: Ե՛ւ Հայաստան, ե՛ւ Սփիւռք միանայ
ցեղասպան թուրքին դէմ, ի սէր միլիոնաւոր նահատակներու արիւնին,
ի սէր հայուն գողցուած Արեւմտեան Հայաստանի հողերուն. եւ այն
ատեն է որ միայն կրնանք պահանջատէր ըլլալ Ղարաբաղի եւ Նախի-
ջեւանի մեր իրաւունքներուն:

* * *

Ռուբէն Սեւակի գաղափարականը հայ ժողովուրդին մէջ տարածելու նպատակաւ, բանաստեղծին 100 ամեակին առթիւ, 1985-ին ստեղծուած էր Ռուբէն Սեւակի անուան գրական մրցանակ մը:

1985-ի մրցանակը յատկացուած էր Գէորգ Գապուածեանի՝ « Ռուբէն Սեւակի վերջին օրերը » թատրերգութեան համար:

1986-ի մրցանակը յատկացուած էր հայրենի գրականագէտ՝ Ալեքսանտր Թոփչեանի՝ « Ռուբէն Սեւակ - երկեր » հատորին համար:

1987-ի մրցանակը յատկացուած էր հայրենի վաստակաւոր դերասանուհի՝ Անահիտ Թոփչեանին, 1987-ին Երեւանի հեռուստատեսիլի հաղորդման մէջ՝ « Ռուբէն Սեւակի ստեղծագործութեան բարձրարուեստ մարմնաւորման » համար:

1988-ի մրցանակը յատկացուած էր հայրենասէր տաղանդաւոր գրագէտ՝ Անդրանիկ Ծառուկեանին՝ « Ռուբէն Սեւակ - Սէրը Եղեռնին մէջ » վէպին համար:

1989-ի Ռուբէն Սեւակի անուան գրական մրցանակը, բացառաբար երեք առաջին մրցանակ ըլլալով, հետեւեալ Հայ Մշակոյթի արժանաւոր ներկայացուցիչներուն յատկացուած է.

ա. - 1989-ի Ռուբէն Սեւակի անուան գրական առաջին մրցանակը յատկացուած է՝ 1984-էն սկսեալ Ռուբէն Սեւակի վերածնունդին ամենէն շատ ծառայող, Պէյրուսի «Արարատ» օրաթերթի խմբագրապետ՝ Փիրայր Նայիրի-ին:

բ. - 1989-ի Ռուբէն Սեւակի անուան գրական առաջին մրցանակը յատկացուած է՝ Անթիլիասի Հայաստանեայց Եկեղեցոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան, 1986-ին Պէյրուսի հրատարակուած՝ « Ռուբէն Սեւակ - երկեր » հատորին համար:

գ. - 1989-ի Ռուբէն Սեւակի անուան գրական առաջին մրցանակը յատկացուած է Միացեալ Նահանգներու մէջ՝ 1988-էն սկսեալ Նիւ-Ճորջիի Հայկական Ռատիոկայանէն Ռուբէն Սեւակը ամենալաւ ձեւով ծանօթացնող Ռատիոկայանի հիմնադիր - տնօրէն՝ Վարդան Ապտո-ին:

Մեր երախտագիտութեան զգացումները կը յայտնենք Ռուբէն Սեւակի գաղափարականը տարածելու ճամբով հայուլթեան ծառայող Հայ Մշակոյթի արժանաւոր ներկայացուցիչներուն:

« ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
Մշակութային Հիմնարկ »
Քաներ-սիւր-Մէր - Քօթ տ'Ազիւր - Ֆրանսա

Նոյեմբեր 1989

**ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՐԿԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

- 1.- «Հաւաքածոյ Արեւմտահայ Գրողներու»
չորս հատոր, Վերժին ՏԻՕՇԷՄԷՃԵԱՆ - Պոլիս՝ 1971
- 2.- «Հայ Ժողովուրդի Ողբերգական Անցեալը եւ Խրախուսիչ Ներկան»
Կարօ ՄԵՀԵԱՆ - Ս. Ղազար, Վենետիկ՝ 1982
- 3.- «Որպէս Երազ Անկրկնելի» - Բ. Հատոր՝ «Պատմութիւններ»
Կարօ ՄԵՀԵԱՆ - Անթիլիաս՝ 1984
- 4.- «Ռուբէն Սեւակ եւ Փրցուելիք Ուղեղներ»
Յովհաննէս ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ - Փարիզ՝ 1986
- 5.- «Ռուբէն Սեւակի Վերջին Օրերը» - Թատերախաղ 5 պատկերներով
Գէորգ ԳԱՊԱՌԱՃԵԱՆ - Պէյրուզ՝ 1986
- 6.- Ս.Գ. Հնչակեան Կուսակցութեան Հարիւր Ամեակը
Ժիրայր ՆԱՅԻՐԻ - Պէյրուզ՝ 1987
- 7.- Մատենագիտութիւն Հայատառ Օտար Լեզուով Տպագիր Գիրքերու
Արտաշէս Հ. ԳԱՐՏԱՇԵԱՆ - Փարիզ՝ 1987
- 8.- «Ովքեր են ի վերջոյ Արիացիները»
Ալեքսանտր ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ - Մարսէյլ՝ 1988
- 9.- «Ռուբէն Սեւակի Անուան Յիշատակի Տուն»
«Ռուբէն Սեւակի Գաղափարականը»
«Ռուբէն Սեւակի Անուան Գրական Մրցանակ»
Յովհաննէս ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ - Փարիզ՝ 1989
- 10.- «Սուտանի, Եթովպիոյ, Կրեւտի, Կիպրոսի Հայոց Պատմութիւնը»
Արտաշէս Հ. ԳԱՐՏԱՇԵԱՆ - (տպագրութեան մէջ)

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿԻ ԱՆՈՒԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՐԿ
Domaine du Loup, LE VERDON - B
06800 CAGNES-SUR-MER — Côte d'Azur — FRANCE
Tél.: (33) 93 20 17 29